

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра безпеки, правоохоронної діяльності та фінансових розслідувань

ШМИГЕЛЬСЬКА Юлія Олегівна

**Економічна злочинність в Україні:
кримінально-правові та кримінологічні аспекти /
Economic crime in Ukraine. Criminal law and
criminological aspects**

спеціальність: 262 - Правоохоронна діяльність
освітньо-професійна програма - Економічна безпека та фінансові розслідування

Випускна кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
ПДЕБм-21
Ю. О. Шмигельська

Науковий керівник:
к.ю.н., доцент І. В.
Зайцева-Калаур

Випускну кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

" " _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ Н. Б. Москалюк

W39
29.11.19

ТЕРНОПІЛЬ - 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ.....	8
1.1. Поняття та ознаки економічної злочинності.....	8
1.2. Основні детермінанти економічної злочинності в Україні.....	18
Висновки до розділу.....	25
РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ.....	27
2.1. Кримінологічний аналіз стану економічної злочинності в Україні.....	25
2.2. Кримінологічна характеристика злочинності у фінансовому секторі економіки.....	33
2.3. Організована злочинна діяльність у сфері економіки.....	38
2.4. Корупційна злочинність та її роль у криміналізації економічних відносин.....	50
Висновки до розділу 2.....	55
РОЗДІЛ 3. ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	57
3.1. Заходи щодо попередження економічної злочинності.....	57
3.2. Заходи протидії організованій злочинності у сфері цифрової економіки.....	64
Висновки до розділу 3.....	69
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	76

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Економіка є базисом існування та стабільного розвитку будь-якої сучасної держави. Відповідно, формування ефективної системи економічних відносин, стійкої до негативних зовнішніх впливів та водночас інтегрованої до міжнародного економічного простору, є одним із найважливіших завдань національної політики держави. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015, визнала забезпечення економічної безпеки одним з основних напрямів державної політики України. У ній справедливо зазначено, що економічна безпека може бути досягнута лише у поєднанні розвитку внутрішньо- й зовнішньоекономічних відносин і системної протидії організованій економічній злочинності й «тінізації» економіки. У зв'язку з цим протидія економічній злочинності залишається не лише одним із пріоритетних завдань правоохоронних органів, а й базою забезпечення національної безпеки України.

Питанням визначення феномена економічної злочинності та протидії цьому негативному явищу присвятила свої роботи значна кількість вітчизняних науковців. Із найбільш вагомих досліджень з цієї тематики слід відзначити роботи А. М. Бойка, А. Ф. Волобуєва, Н. О. Гуторової, В. М. Дрьоміна, О. Г. Кальмана, І. В. Маслія, П. І. Орлова, В. М. Поповича, Є. Л. Стрельцова та ін. Окремі питання кримінально-правової характеристики сучасної економічної злочинності в Україні висвітлено у роботах Б. М. Головкина, О. Є. Користіна, Т. В. Мельничук, М. М. Олашин, С. С. Чернявського та ін. Проте зміни соціально-політичних умов існування українського суспільства за останні п'ять років, розгортання в її східних регіонах збройного протистояння й пов'язані з цим кризові явища в економіці зумовлюють необхідність нового концептуального підходу до дослідження феномену економічної злочинності, перегляду основних показників і детермінант економічної злочинності в Україні, ефективності

заходів протидії економічній злочинності в контексті сучасної кримінологічної політики України.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження – аналіз кримінально-правових та кримінологічних аспектів економічної злочинності; визначення сучасних тенденцій економічної злочинності в Україні як важливої умови розробки стратегії протидії зазначеному виду злочинності.

Для досягнення цієї мети були поставлені наступні **завдання** дослідження:

- проаналізувати поняття та ознаки економічної злочинності;
- визначити основні детермінанти економічної злочинності в Україні;
- здійснити кримінологічний аналіз стану економічної злочинності в Україні;
- провести кримінологічну характеристику злочинності у фінансовому секторі економіки;
- охарактеризувати організовану злочинну діяльність у сфері економіки;
- проаналізувати корупційну злочинність та її роль у криміналізації економічних відносин;
- визначити заходи протидії економічній злочинності в контексті сучасної кримінологічної політики України;
- сформулювати пропозиції та рекомендації щодо удосконалення правового регулювання досліджуваних суспільних відносин.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у зв'язку з процесами криміналізації економічної сфери та діяльністю щодо протидії ним.

Предметом дослідження є положення кримінального законодавства України; статистичні дані стану економічної злочинності, вітчизняні та зарубіжні наукові джерела.

Методи дослідження обрані, виходячи з поставлених у роботі мети та завдань, з урахуванням його об'єкта та предмета.

У роботі використані загальнонаукові та спеціальні методи пізнання явищ і процесів, пов'язаних із криміналізацією економіки. Історичний метод дозволив прослідкувати еволюцію поглядів на зміст та елементи криміналізації економіки. Для оцінки кількісного та якісного аналізу показників злочинності у сфері економіки використаний статистичний метод дослідження. За допомогою компаративістського та формально-догматичного методів здійснено кримінологічний аналіз окремих проявів організованої та корупційної злочинності у сфері економіки, встановлено детермінанти криміналізації економіки, проаналізовано правові норми, тощо.

Наукова новизна одержаних результатів конкретизується в науково-теоретичних положеннях, висновках та пропозиціях, найважливіші з яких є наступні:

– удосконалено наукові погляди щодо ролі корупційної злочинності у процесах криміналізації економіки з урахуванням нового антикорупційного законодавства та законодавчого закріплення корупції у приватному секторі як протиправної діяльності, що дає можливість виявляти зв'язок «підкуп-продажність» у відносинах господарюючих суб'єктів з державою та між собою, а також здійснювати превентивний вплив;

– визначено зміст організованої економічної злочинності, як нелегального, тобто такого, що знаходиться поза законом, соціального інституту, що відкрито змагається з легальними державними інститутами, що є його сутністю і загальносуспільною небезпекою для економіки країни;

– на основі дослідження сучасного стану нормативного та організаційного забезпечення протидії організованій злочинності у сфері цифрової економіки запропоновано ефективні шляхи щодо удосконалення системної протидії організованій злочинності у сферах цифрової економіки.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки і пропозиції, сформульовані в роботі, можуть бути використані у: науково-дослідницькій роботі – для подальшого вивчення проблем, пов'язаних із

тіньовими та кримінальними процесами економічної спрямованості, та розробки теоретичних основ протидії криміналізації економіки; правотворчості – для розробки державних програм протидії злочинності, удосконалення регулювання економічної діяльності в напрямку нейтралізації криміногенних ризиків, навчальному процесі – при викладанні спеціальних навчальних дисциплін, при підготовці та написанні підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, практикумів, тощо

Структура роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та переліку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 81 сторінку, перелік використаних джерел містить 64 найменування.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження були апробовані на міжнародній науковій конференції «Економічна безпека: детермінанти та механізми забезпечення». Тернопіль, 5-6 квітня 2019 р.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття та ознаки економічної злочинності

Чинний Кримінальний кодекс України не містить окремої структурної складової – Розділу, який би мав назву «Економічні злочини» чи «Злочини у сфері економічної діяльності». Статті, якими передбачено кримінальну відповідальність за економічні злочини, містяться у Розділі VI «Злочини проти власності» та Розділі VII «Злочини у сфері господарської діяльності».

Необхідною умовою будь-якого наукового дослідження у сфері права є чітке та повне визначення відповідного понятійного апарату, оскільки ще юристи Стародавнього Риму дотримувалися такої тези: «*Ignoratis terminis artis ignoratur et ars*», що в перекладі на українську означає: «Якщо термінологія цього предмета невідома, то невідомий і сам предмет». Допоки відсутнє наукове визначення окремого поняття, немає й точного знання істотності предмета, що відображається цим поняттям, відсутній і критерій для відокремлення одних предметів від інших [1, 49].

Найбільш дискусійними у кримінально-правовій та кримінологічній науках залишаються поняття «економічні злочини», «злочини у сфері економіки». Така суперечливість пов'язана з тим, що одні автори ототожнюють ці терміни, тоді як інші вбачають відмінні ознаки.

Зазначені терміни справді близькі за значенням, але одне з понять є ширшим і охоплює інше. Професор Г.А. Матусовський наголошує, що «злочини у сфері економіки» охоплюють не тільки економічні злочини, а й окремі злочини проти власності, корисно-насильницькі діяння, що посягають на чуже майно. Натомість «економічні злочини» – це злочини, які

вчинюються у господарській діяльності [2, 32]. Цю позицію поділяє і О.Г. Кальман, на думку якого у сфері економіки можуть вчинюватися і не економічні злочини [3, 18]. Аналогічно стверджує Р.О. Боднарчук: у сфері економіки можуть вчинюватися й не економічні злочини, але всі економічні злочини вчинюються в сфері економіки [4, 323].

Задля формування власної думки щодо тотожності чи відмінності наведених понять доцільно проаналізувати досвід російських учених. Зокрема, вони визначають економічну злочинність чи злочинність у сфері економіки (оскільки для них ці поняття є тотожними) з точки зору кримінологічної науки як складову корисливої злочинності [5, 342]. Натомість між ученими кримінально-правової науки встановлене єдине поняття «злочини в сфері економіки», оскільки законодавець під час формування Кримінального кодексу РФ 1996 р. об'єднав злочини проти власності, злочини у сфері економічної діяльності та злочини проти інтересів служби в комерційних й інших організаціях в окремий Розділ VIII «Злочини у сфері економіки» [6, 9]. Така практика законодавчого закріплення встановлення меж поширення досліджуваного явища буде доцільною для впровадження й у вітчизняний кримінальний закон.

Слушно також навести і на позицію польських науковців. Зокрема, Р. Завлоцкі наголошує на необхідності розрізняти кримінальну відповідальність за окреслені злочини у вузькому розумінні та широкому розумінні. У широкому розумінні йдеться про кримінальну відповідальність у зв'язку з економічним оборотом (наприклад, злочини, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди). В такому значенні кожен кримінально-правовий припис, залежно від фактичного змісту, може бути джерелом права щодо охорони економіки від злочинних посягань. Натомість вузьке значення передбачає відповідальність, зазначену в кримінальному законодавстві за порушення регуляційних норм економічного обороту неправомірними діями винятково економічного характеру [7, 14].

Паралельно наведемо практику використання термінів у вітчизняному законодавстві. В.О. Навроцький, досліджуючи кримінальне законодавство, стверджував, що розукрупнення глав Особливої частини КК України 1960 р. спричинило потребу віднайти для розділів Особливої частини КК 2001 р. нові назви. Так, для означення того чи іншого розділу Особливої частини діючого КК України законодавець використовує два зразки: злочини проти та злочини у сфері (в КК України 1960 р. використовувався винятково термін «проти») [8, 49]. Перші містять вказівку на цінності, блага, яким заподіюють шкоду, а другі – на частини, межі поширення діянь.

Попри те, що автор вважає такі назви невдалими, наведене свідчить про доцільність використання поняття «злочини у сфері економіки». Така позиція впливає з міркувань, що вказаний термін: 1) найповніше визначає коло неправомірних діянь, що посягають на встановлений законом порядок здійснення економічних відносин; 2) включає злочини не лише з Розділу VII «Злочини в сфері господарської діяльності»; 3) використовується законодавцем для визначення меж поширення певного явища, передбаченого в окремому розділі КК України. Водночас слід наголосити, що до сфери економічних необхідно відносити злочини об'єктом посягання яких є споріднені суспільні відносини економіки як системи організації та управління виробництвом, розподілу, обміну, збуту й споживання товарів та послуг.

Обґрунтувавши доцільність вживання поняття «злочини у сфері економіки» під час дослідження окресленої групи злочинів, необхідно також встановити обсяг та зміст явища «економічна злочинність» та з'ясувати, яку саме сукупність злочинних діянь воно охоплює. Термін «економічна злочинність» має кримінологічний характер, а кримінологія – одна з небагатьох наук юридичного профілю, що наділена якісно різноманітним інструментарієм для дослідження соціально-правових явищ [9, 220].

Поштовхом до активного обговорення явища економічної злочинності стало своєрідне звернення 1939 р. до Американського

соціологічного товариства кримінолога Е. Сатерленда, який вперше використав термін «білокомірцева злочинність». Він, зокрема, вважав, що цю сукупність злочинів вчиняли особи високого соціального статусу, використовуючи своє службове становище [6, 7].

Внаслідок розвитку концепції Е. Сатерленда про «білокомірцеву злочинність» та вдосконалення новітніх тенденцій у кримінальній практиці вчені-кримінологи провели низку наукових досліджень. Однак усі визначення поняття економічної злочинності не знайшли одностайності. Вчені, намагаючись засвідчити значущість цього явища, використовують різноманітні кримінологічні, правові, соціологічні, філософські визначення. Тому для встановлення чіткого та повного змісту терміна «економічна злочинність» вважаємо за необхідне проаналізувати напрацювання, де цей понятійний апарат треба розглянути традиційно.

Одним із найперших визначень, що стало загальнозживаним під час досліджень у цій сфері, було «білокомірцева злочинність». Отже, «білокомірцева злочинність» – це сукупність суспільно небезпечних, корисливих діянь, що вчиняють у процесі фахової діяльності особи, які мають високий соціальний статус і зловживають ним, використовуючи законослухняну поведінку всіх інших [10, 10-11].

Джон Локк зазначав, що несправедливість і злочин – одне й те саме, незалежно від того, чи здійснені вони вінценосним чи дрібним негідником. Титул злочинця і кількість його спільників не змінюють характеру злочину, а лише обтяжують його. Е. Сатерленд в основу концепції «білокомірцевої злочинності» заклав злочинну діяльність осіб, які мали високе соціальне становище. Характерною рисою подальших досліджень є те, що більшість авторів під час формування визначення поняття економічної злочинності обов'язково як необхідний елемент використовували спеціальний статус суб'єкта злочину. Так, О. Терстеген, визнаючи концепцію білокомірцевої злочинності, надав їй такого визначення – це анти суспільна, спрямована на збагачення поведінка осіб, які посідають соціально престижне місце у

суспільстві та в межах своєї професійної діяльності чинять її, що за одночасної законослухняної поведінки решти осіб зловживають суспільною довірою, якою користується їхня група [11, 115].

Ця концепція не втратила своєї значущості і в сучасних наукових дослідженнях. Однак внутрішня логіка розвитку наукового знання й еволюція досліджуваного явища обумовили започаткування вживання поняття «економічна злочинність». Постійний розвиток економічних відносин спричинив нове бачення та розуміння цього виду злочинності, що спонукало вчених до віднайдення нових численних визначень поняття, які вирізнялися нововстановленими додатковими ознаками.

Зокрема, професор А.І. Долгова наводить основні ознаки економічної злочинності:

1. Висока латентність. Відсутність необхідної судово-слідчої практики призводить до того, що навіть у разі заподіяння очевидної шкоди економічним інтересам особи, суспільству та державі виникають труднощі щодо застосування юридичного рішення.

2. Заподіяння значної шкоди суспільству. Автор наводить статистичні дані, згідно з якими загальні втрати від посягань у сфері кредитно-фінансової системи сягали 90% від суми встановленої за всіма кримінальними справами матеріальної шкоди.

3. Стійкі негативні тенденції, які виявляються у формуванні у значної частини населення напівкримінального менталітету.

4. Організований характер. У більшості випадках економічна злочинність вчиняється групами або іншими кримінальними формуваннями, які використовують систему економічних та управлінських зв'язків.

Фактично, автори підручника «Кримінологія» за редакцією професора А.І. Долгової визначають економічну злочинність як сукупність декількох десятків складів злочину [12, 484-487].

Зазначене однак містить низку недоліків. Передусім, запропоновані ознаки є загальними і можуть бути використані під час дослідження іншого

виду злочинності (професійної, корупційної, насильницької, тощо). Ці елементи є основними й загальнообов'язковими, але відсутні ті, які дають змогу виокремити економічну злочинність з-поміж загальної. Щодо визначення, то його короткий зміст не дає чіткого та повного з'ясування досліджуваного явища, а навпаки, викликає чимало запитань: ким, в якій сфері, за яких обставин, кому заподіюється шкода та ін.

В. В. Лунєєв вказує такі шість ознак економічної злочинності: 1) здійснюються в межах професійної діяльності; 2) здійснюються в межах та під прикриттям законної економічної діяльності; 3) мають корисливий характер; 4) мають тривалий систематичний розвиток; 5) спричиняють шкоду економічним інтересам держави, приватного підприємництва та громадян; 6) вчиняються юридичними і фізичними особами від імені та в інтересах підприємства [13, 430].

Найбільш вдалим, на наш погляд, є визначення запропоноване О. Г. Кальман. Автор обґрунтовує таке визначення економічної злочинності: «сукупність умисних корисливих злочинів і осіб, які їх вчинили, у сфері легальної і нелегальної економічної діяльності, головним безпосереднім об'єктом яких є відносини власності і відносини у сфері виробництва, обміну, розподілу і споживання товарів та послуг» [3, 133]. Головними особливостями економічних злочинів є: 1) маскуванню під законну економічну діяльність; 2) вміння злочинців пристосовуватись до нових форм і методів підприємницької діяльності; 3) досконале володіння ринковою ситуацією; 4) використання прогалин чинного законодавства, яке регулює підприємницьку діяльність [3, 139].

А. М. Бойко пропонує вважати економічну злочинність таким видом злочинності, яка становить спричинену закономірностями розвитку суспільства кримінологічно однорідну сукупність суспільно небезпечних і кримінально-караних проявів господарської діяльності, які посягають на механізм організації національної економіки і вчиняються, як правило, суб'єктами господарської діяльності – фізичними особами або службовими

особами юридичних осіб – суб'єктів господарської діяльності – у процесі здійснення ними фактичної чи фіктивної господарської діяльності через порушення порядку її здійснення з метою отримання економічної вигоди.

Тобто до економічних злочинів належать діяння, які посягають на механізм організації національної економіки у процесі господарської діяльності й спрямовані на отримання економічної вигоди через порушення порядку здійснення господарської діяльності [14, 79-80].

Відмінна риса економічних злочинів полягає в тому, що їх скоюють спеціальні суб'єкти – посадові і матеріально відповідальні особи, а не сторонні для об'єкта керування люди, включені в систему економічних відносин, на які вони посягають [15].

А.М. Бойко під кримінологічно однорідною сукупністю злочинів, яку охоплює економічна злочинність, розуміє: спільний об'єкт посягання; механізм організації національної економіки; загальну мету, притаманну всім злочинам, отримання економічної вигоди; мотивацію – корисливі мотиви чи інша особиста зацікавленість; особливість суб'єкта злочину – суб'єкт господарської діяльності або його службова особа у процесі здійснення господарської діяльності; вчинення злочинів у процесі господарської діяльності з порушенням порядку здійснення такої діяльності; детермінованість одними і тими ж соціальними чинниками, що входять у детермінуючий комплекс економічної злочинності [14, 81-82].

Наведені ознаки чіткіше визначають досліджувану сукупність злочинів, виокремлюючи їх з-поміж споріднених явищ.

На основі дослідження економічної злочинності як кримінологічного явища можна зробити певні висновки та узагальнення щодо визначення поняття злочинів у сфері економіки з точки зору кримінально-правової науки.

Передусім, для чіткої визначеності змісту поняття «злочини у сфері економіки», в контексті кримінального права України необхідним є пізнання суті термінів, які формують через словосполучення цю категорію. Також

доцільно наголосити, що в наведеному словосполученні всі терміни, хоч і мають загальну форму, однак їх логічний взаємозв'язок формулює нове визначення.

Найперше розглянемо поняття «злочин». На відміну від поняття «злочинність», що є кримінологічним, термін «злочин» стосується кримінально-правової науки. Однак ці два явища є взаємопов'язаними, оскільки окремий злочин є основною (хоч і не єдиною) формою прояву злочинності [14, 112].

Отже, доцільно прокоментувати ст. 11 КК України, яка дає чітке визначення поняття «злочин» як передбачене Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Відтак не виникає жодних питань чи протиріч щодо відповідності терміна його змісту, оскільки визначення цього кримінально-правового явища є законодавчо закріпленим. Поняття «злочин» у системі термінів кримінально-правової науки посідає особливе місце. Воно є не лише одним з основних понять, а й первинним, початковим, таким, від розуміння і трактування якого залежить з'ясування та вирішення всіх інших проблем кримінального права.

Сфера з кримінально-правової точки зору – це сукупність умов або певне середовище, в якому вчинюється злочин, що встановлює межі його поширення.

Вживання терміна «сфера» вважається вкрай вдалим, оскільки, встановлення меж розділів Особливої частини КК України характеризуються також сферами вчинення злочинів: злочини у сфері господарської діяльності; злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення тощо.

Якщо термін «сфера» знайшов своє застосування у кримінальному законі, то поняття «економіка» не зустрічається в КК України ні у назвах розділів, ні у визначенні тієї чи іншої статті. Отже, задля використання

окресленої дефініції у кримінально-правовому значенні та визначення її змісту попередньо доцільно розглянути інші джерела.

Термін «економіка» походить від двох грецьких слів – «ойкос», що означає дім, господарство і «номос» – закон, учення [16, 9].

Отже, відповідно до роз'яснень досліджуване явище формує певна категорія суспільних відносин, що пов'язана з виробництвом, народним господарством, фінансово-матеріальним становищем тощо. Узагальнюючи, професор С.І. Юрій цей феномен людського життя визначив так: економіка – сфера діяльності людей, в якій створюються та використовуються життєві блага для задоволення людських потреб. Автор наголошує, що економіка загалом утворює каркас людської цивілізації, який утримує всі інші сфери життєдіяльності [17, 11-13].

Визначення меж поширення досліджуваних злочинних діянь дає змогу застосувати зміст поняття економіки у кримінально-правовому значенні. Зокрема, І.В. Озерський наголошує, що оскільки економіка – це сукупність визначених суспільних відносин, то термін «злочини у сфері економіки» є також доволі точним та конкретним, бо об'єктом злочинних зазіхань є саме економічні відносини [15, 23]. Думка автора є слушною, але лише щодо вдалого використання терміна «злочини в сфері економіки». Це пояснюється тим, що сукупність суспільних відносин не є єдиним елементом, який формує об'єкт злочинних посягань в економіці. На цьому наголошує і Ф.П. Шульженко, стверджуючи, що, окрім економічних відносин, безпосереднім об'єктом протиправних посягань є й відносини управління в цій сфері, що охороняються законом [18, 8].

Учені економічної теорії вимушені констатувати відсутність єдиного тлумачення предмета економічної теорії, однак у своїх визначеннях все ж вказують на існування елемента керування.

Подібну думку відстоює також А.М. Бойко, додаючи, що об'єктом економічної злочинності є механізм організації національної економіки (механізм господарювання) як один з основних елементів економічної

системи суспільства [11, с. 77]. Тобто механізм господарювання, який виокремлює А.М. Бойко, формується на поєднанні двох складових: економічного механізму – відповідних процесів, через які відбувається розвиток виробництва, а також розподілу та споживання створених матеріальних та духовних благ; механізму господарсько-правового регулювання [10, 76].

Отже, розглянувши твердження щодо поняття «економіка» з точки зору і теоретиків права, і вчених-економістів, слід наголосити на недостатній обґрунтованості позиції стосовно визначення явища економіки лише за сукупністю суспільних відносин. На наявність правових норм управління вказує, зокрема, й КК України [19]. Так, ст. 2032 «Зайняття гральним бізнесом» передбачає кримінальну відповідальність за здійснення грального бізнесу. Тобто у цьому випадку злочинне посягання спрямоване не на суспільно-економічні відносини, оскільки відсутні суб'єкти господарської діяльності, а безпосередньо на механізм господарсько-правового регулювання, що закріплений у Законі України «Про заборону грального бізнесу в Україні».

Розглянувши понятійний апарат складових терміна «злочини у сфері економіки», можна виділити його основні ознаки: а) передбачене кримінальним законодавством; б) учинене суб'єктом злочину; в) винне; г) суспільно небезпечне. Водночас специфікою цієї групи злочинів, що вирізняє її з-поміж інших, є наявність ознаки д) посягає на суспільно-економічні відносини та/або встановлений механізм господарювання.

Отже, відповідно до наведеного, а також до основних логічних правил, під час формулювання змісту понять є змога запропонувати визначення досліджуваного терміна. Відтак «злочини у сфері економіки» – кримінально карані діяння, які посягають на суспільно-економічні відносини та встановлений механізм господарювання.

1.2. Основні детермінанти економічної злочинності в Україні

На економічну злочинність впливають не лише економічні, але й інші види суспільних відносин – політичні, правові, культурні, психологічні. Скажімо, протистояння між гілками влади в Україні не лише знищує саму можливість єдиної державної політики щодо реформування економіки, але й створює певний вакуум влади, розподіл економіко-політичного простору на окремі шматки, якими намагаються скористатися олігархічні кланові угруповання всупереч загальнодержавним інтересам. Феноменом української дійсності є антиринкова психологія населення, його ментальність, несприйняття ним ділового успіху особи, бажання бачити за цим лише кримінальне підґрунтя.

Виходячи зі сказаного, окреслимо основні детермінанти економічної злочинності в Україні на сучасному етапі з урахуванням її довгострокових, середньострокових і короткострокових чинників.

Довгострокові фактори:

— недосконалість господарського механізму щодо використання різних форм власності, виштовхування приватної власності за межі офіційної системи господарювання;

– відсутність цивілізованих ринкових відносин, добросовісної конкуренції, наявність численних диспропорцій (цінових, галузевих тощо);

– інформаційний вакуум щодо більшості соціально-економічних процесів, управлінських рішень та контролю за їх виконанням;

– відсутність в народі демократичних традицій (як економічних, так і політичних), низька правова культура, що призводить до невиконання своїх обов'язків перед державою у вигляді повноти сплати податків;

– протиріччя між командно-адміністративною системою господарювання, від якої Україна відійшла, і ринковою економікою, до якої вона ще не дійшла.

Середньострокові фактори:

– надмірна монополізація економіки (навіть порівняно з іншими республіками колишнього СРСР), наявність могутнього, але анти-ринкового військово-промислового комплексу;

– сировинна спеціалізація виробництва і експорту, що продукує відсталість і антиринкове спрямування економіки, проведення Україною демпінгової політики на світовому ринку;

– надмірне адміністративне втручання в економіку, обмеження ділової ініціативи і націленості на ефективність виробництва, великі витрати на утримання управлінського апарату, надання численних пільг окремим юридичним і фізичним особам;

– високий рівень корупції в системі органів державної влади і управління та тінізації економіки.

Короткострокові фактори:

– відсутність морально-психологічної єдності суспільства, узгодженості дій щодо основних напрямів реформування політичної та економічної систем;

– надлишковий податковий тиск на суб'єктів господарювання, який заганяє їх у тінь;

– відставання правового забезпечення протидії економічній злочинності від швидкості її зростання та необхідності посилення боротьби з нею;

– нерозвиненість ринкової інфраструктури української економіки, її нездатність забезпечити нормальний рух інвестицій, капіталів, товарів, робочої сили, неефективність державного контролю у цій сфері;

– низька платоспроможність більшості громадян, пауперизація широких верств населення, що ставить їх за межу бідності;

– правова незахищеність суб'єктів господарювання від зловживань, утисків та вимагань з боку чиновників державного апарату на всіх його рівнях.

Основними передумовами економічної злочинності насамперед є кризове становище різних галузей економіки України, повільне,

непослідовне й незавершене її реформування, системна корупція в країні, тощо.

Детермінанти економічних злочинів можна поділити на політичні, економічні, правові, організаційно-управлінські та соціально-психологічні криміногенні фактори.

Останніми роками особливістю економічних детермінант економічної злочинності в нашій державі є не стільки наявність економічної кризи, яка є характерною ознакою України часів незалежності, а й помноження зазначених негативних тенденцій в економіці на політичні та соціальні проблеми, викликані наявністю збройного протистояння в східних регіонах країни. Так, зокрема, валовий внутрішній продукт України в 2014–2015 роках впав на 17,5 %. Крім того, розрив довгострокових економічних відносин із Російської Федерацією фактично призвів до катастрофічних наслідків для значної кількості підприємств у східних регіонах України, орієнтованих на східний ринок [20, 110].

Разом із тим переорієнтація промисловості та сільського господарства України до вимог, які висуваються до продукції в країнах Європейського Союзу, йде доволі низькими темпами. Лише з 2016 р. почалося повільне зростання ВВП України: у 2016 р. на 1,5 % й у 2017 р. на 2,1 % [21]. Проте навіть із темпами зростання економіки 3–4 % на відновлення до рівня передкризового 2013 р. необхідно як мінімум 4–5 років.

Серед економічних факторів аналізованого виду злочинності найбільш вагоме місце посідає низький рівень доходів населення в країні, що безпосередньо впливає на формування корисливої мотивації. За оцінками ООН на 2017 р. 80 % населення України живе за межею бідності.

Крім того фактичний прожитковий мінімум більше ніж у двічі перевищує офіційний. Так, якщо в африканських країнах поріг бідності заявлений на рівні 1,25 долара США на день, то в Україні прожитковий мінімум становить 1,5 долара США на день. Таким чином тенденції щодо

зубожіння населення та подальшого збільшення прірви між багатими та бідними зберігаються.

Недоліки в регулюванні кредитно-фінансових відносин, лібералізація цін, різноманітні маніпуляції з процентними ставками на кредити, ставками оподаткування, значна бюрократизація процесів державних закупівель створили підґрунтя для зростання як економічної злочинності, так і тіньової економіки. Перехід з 1 серпня 2016 р. на електронні публічні закупівлі через систему ProZorro мало знизити кількість правопорушень у сфері державних закупівель. Проте на кінець 2017 р. фахівці вказують, що із запровадженням системи ProZorro рівень корупції під час державних закупівель так і залишився на рівні 75 %. Існує щонайменше 20 методів для її обману. Серед найпопулярніших способів обдурити систему називають: розрив контракту з переможцем під будь-яким приводом, обмеження термінів подачі заявок, заповнення документації під конкретного постачальника тощо [22].

Соціальні детермінанти залишаються вагомими факторами економічної злочинності в Україні. Починаючи з 2015 р. за результати глобального дослідження «Індекс соціального розвитку» Україна постійно переміщається вниз у рейтингу країн за рівнем життя: у 2015 р. Україна посідала 62 місце з 133 країн, у 2016 р. – 63 місце і в 2017 р. – 64 місце [23].

До традиційних соціальних детермінант економічної злочинності, пов'язаних із низьким матеріальним рівнем життя населення України, з 2014 р. додалася й соціально незахищеність внутрішньо переміщених осіб зі східних регіонів країни. На сьогодні кількість таких осіб становить близько 2 млн. Через відсутність суттєвої допомоги внутрішньо переміщеним особам з боку держави більшість із них залишається віч-на-віч зі своїми проблемами. Відсутність належної державної підтримки, наявність житлової невлаштованості та проблеми з працевлаштуванням призводять до долучення зазначених осіб до протизаконної економічної діяльності.

Суттєвим чинником економічної злочинності в Україні залишається й високий рівень безробіття населення. За даними Державної служби

зайнятості рівень безробіття у 2015 р. становив 9,1 %, у 2016 р. – 9,9 %, а у 2017 р. – вже 10,1 % [24]. Така тенденція зберігається і в 2018 р. Через тривалий спад виробництва, що відбувається в багатьох галузях, постійно зростає кількість людей, які лише числяться на виробництві, а на практиці перебувають у неоплачуваних відпустках.

Останні є фактично «тимчасовими» безробітними – резервом безробіття реального.

На сьогодні політичні й правові фактори є одними із провідних криміногенних детермінант економічної злочинності в Україні. Вони пов'язуються зі здійсненням незваженої державної політики у сфері економіки, гальмуванням економічних реформ, недосконалістю правової бази протидії економічній злочинності та значними недоліками в регулюванні економічних відносин, зокрема наявністю прогалів і колізій окремих його положень. Яскравою демонстрацією останніх є майже повна відсутність регулювання ринку Біткоїнів – позадержавної платіжної системи та одночасно розрахункової одиниці в цій мережі, яка забезпечує функціонування й захист системи, використовуючи криптографічні методи.

Відсутність консолідованої позиції щодо регулювання ринку Біткоїнів в Україні та штучне затягування в ухваленні відповідних нормативно-правових актів призводить до використання цієї криптовалюти у злочинах у сфері економіки та в корупційних схемах.

Відсутність чітких орієнтирів і наявність суттєвих перекосів у державній економічній політиці розкривають значні можливості для здійснення кримінального лобізму у вказаній сфері. Так, монополізація провідних галузей економіки та зрощування олігархічних кланів із державно-управлінським апаратом створюють можливості для ухвалення ситуативних нормативно-правових актів у сфері економіки під конкретних виробників або конкретні галузі економіки, порушуючи при цьому принципи вільної конкуренції як основи сучасної ринкової економіки.

Суттєвою проблемою у зазначеному аспекті також є значні хиби у механізмі реалізації нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері господарської та правоохоронної діяльності. Продовжують існувати відповідні прогалини у законодавчому забезпеченні протидії злочинності у сфері економіки, а саме: відсутність ухвалення законів України «Про профілактику злочинів» і «Про боротьбу з економічною злочинністю» й у цілому Державної комплексної програми профілактики правопорушень, а також належного фінансування виконання вже існуючих державних програм, планів і заходів та реалізації відповідних концепцій, наприклад Концепції державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 р., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 березня 2017 р. № 217-р, і стратегій, наприклад Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 р., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1407-р, Зasad державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки, затвердженої Законом України від 14 жовтня 2014 р. № 1699-VII, Стратегії кібербезпеки України, затвердженої Указом Президента України від 15 березня 2016 р. № 96/2016), спрямованих на детінізацію вітчизняної економіки та зниженню рівня економічної злочинності в країні [20, 116].

До найбільш вагомих організаційно-управлінських факторів економічної злочинності в Україні продовжують відносити корупцію. За даними міжнародної неурядової організації «Transparency International», яка розраховує індекси корупції у 180 країнах світу, Україна у 2010 р. посіла 134 місце, у 2013 р. – 144 місце, у 2017 р. – 130 місце. Таким чином, незважаючи на майже докорінну зміну в системі протидії корупції в Україні, які відбулися за останні чотири роки під тиском міжнародної спільноти, рівень корупції залишається на досить високому рівні, що створює передумови для криміналізації організаційно-управлінської діяльності у сфері економіки.

Вкрай актуальним в детермінаційному комплексі економічної злочинності залишається питання приватизації державних підприємств. З одного боку, існуючі державні активи – це масштабне джерело корупції, оскільки більшість із них працюють в інтересах окремих бізнес-груп, з іншого боку, велика частка є просто збитковими.

За своїми розмірами державний сектор України є одним із найбільших у Європі. В Україні функціонує понад 4000 суб'єктів господарювання державної власності. У 2015 р. Кабінет Міністрів України затвердив перелік об'єктів державної власності, що підлягають приватизації, до якого було включено понад 300 таких державних об'єктів.

Світовій практиці відомі позитивні приклади приватизації в таких країнах, як Великобританія, Канада, Мексика та Польща, проте в них процес приватизації відбувався доволі поступово, тоді як в Україні уряд змушений продавати підприємства за демпінговою ціною 0,68 млрд. дол. США за 300 підприємств за значно стисліші строки. Тут відіграють роль і військовий конфлікт на сході країни, й економічна криза, наслідком якої є необхідність шукати додаткові джерела надходжень до державного бюджету [25]. Таким чином, відсутність належного регулювання суспільних відносин у сфері приватизації можна вважати окремою організаційно-управлінською детермінантою економічної злочинності в Україні.

Значні прогалини в регулюванні економічних відносин, неефективність контролю за сферою державних закупівель, лобіювання інтересів конкретних виробників, низька ефективність ужитих державою антикорупційних заходів і відсутність комплексної нормативно-правової бази протидії економічній злочинності призводять до неефективності спорадичних антикриміногенних заходів у вказаній сфері. Окрім того, негативні тенденції економічної злочинності в Україні значно посилюються завдяки впливу низки економічних, соціальних і політичних детермінант, безпосередньо пов'язаних із наявністю збройного конфлікту на сході України.

Висновки до розділу 1.

Проаналізувавши ряд доктринальних підходів до тлумачення поняття «економічна злочинність», вважаємо найбільш вдалим визначення запропоноване А.М. Бойко. Автор вважає економічну злочинність таким видом злочинності, яка становить спричинену закономірностями розвитку суспільства кримінологічно однорідну сукупність суспільно небезпечних і кримінально-караних проявів господарської діяльності, які посягають на механізм організації національної економіки і вчиняються, як правило, суб'єктами господарської діяльності – фізичними особами або службовими особами юридичних осіб – суб'єктів господарської діяльності – у процесі здійснення ними фактичної чи фіктивної господарської діяльності через порушення порядку її здійснення з метою отримання економічної вигоди [14, 81-82].

На основі дослідження економічної злочинності як кримінологічного явища можна зробити певні висновки та узагальнення щодо визначення поняття злочинів у сфері економіки з точки зору кримінально-правової науки.

Злочини у сфері економіки – кримінально карані діяння, які посягають на суспільно-економічні відносини та встановлений механізм господарювання.

Основні ознаки економічного злочину: а) передбачене кримінальним законодавством; б) учинене суб'єктом злочину; в) винне; г) суспільно небезпечне діяння; д) посягає на суспільно-економічні відносини та/або встановлений механізм господарювання.

Основними передумовами економічної злочинності в Україні є: кризове становище різних галузей економіки України, повільне, непослідовне й незавершене її реформування, системна корупція в країні, недосконале законодавче регулювання, тощо.

Детермінанти економічних злочинів можна поділити на політичні, економічні, правові, організаційно-управлінські та соціально-психологічні криміногенні фактори. Негативні тенденції економічної злочинності в Україні значно посилюються завдяки впливу низки економічних, соціальних і політичних детермінант, безпосередньо пов'язаних із наявністю збройного конфлікту на сході України.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

2.1. Кримінологічний аналіз стану економічної злочинності в Україні

Економіка є базисом існування та стабільного розвитку будь-якої сучасної держави. Відповідно, формування ефективної системи економічних відносин, стійкої до негативних зовнішніх впливів та водночас інтегрованої до міжнародного економічного простору, є одним із найважливіших завдань національної політики держави. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015, визнала забезпечення економічної безпеки одним з основних напрямів державної політики України [26]. У ній справедливо зазначено, що економічна безпека може бути досягнута лише у поєднанні розвитку внутрішньо-й зовнішньоекономічних відносин і системної протидії організованій економічній злочинності й «тінізації» економіки. У зв'язку з цим протидія економічній злочинності залишається не лише одним із пріоритетних завдань правоохоронних органів, а й базою забезпечення національної безпеки України.

Ефективність протидії злочинності безпосередньо залежить від отримання повної та достовірної інформації щодо кількісних і якісних показників певного виду злочинів та визначення тенденцій розвитку досліджуваного феномену. Однією з проблем протидії економічній злочинності в Україні вбачається наявність значних складностей у визначенні її кількісних і якісних показників. З одного боку, це пов'язано зі внесенням значних змін до КК України щодо відповідальності за економічні злочини, з іншого – з відсутністю єдиної статистичної звітності щодо

вчинених економічних злочинів. Окрім того, під час аналізу статистичної інформації й тенденцій поширення економічних злочинів необхідно враховувати той факт, що з 2014 р. до офіційної статистики не включаються дані щодо Луганської та Донецької областей та Автономної Республіки Крим.

Так, протягом 2001–2010 років спостерігаються хвилеподібні зміни у кількісних показниках економічної злочинності: з 2001 по 2005 роки кількість зареєстрованих економічних злочинів збільшилася майже на 8 %, з 2005 по 2010 роки (крім 2007 р.) – зменшилася на 20 %. У зв'язку з внесенням у 2011 р. значних змін до КК України в частині кримінальної відповідальності за економічні злочини, а також у зв'язку зі змінами у веденні статистичної звітності щодо вказаної категорії злочинів визначення та порівняння показників економічної злочинності в період з 2011 по 2015 роки виявляється досить проблематичним. Єдиної статистичної звітності щодо показників економічної злочинності в Україні наразі не існує. Згідно зі статистикою Генеральної прокуратури України за останні п'ять років кількість злочинів у сфері господарської діяльності, які посідають провідне місце у структурі економічної злочинності, зменшилася майже вдвічі – з 6026 кримінальних правопорушень у 2013 р. до 3320 у 2017. р. При цьому лише в третині випадків кримінальних правопорушень у вказаній сфері, зареєстрованих у 2017 р., особам було вручено повідомлення про підозру [27].

Фахівці зазначають, що зменшення кількості зареєстрованих злочинів у сфері господарської діяльності свідчить про значне зниження активності правоохоронців у виявленні економічних злочинів, при чому у 2017 р. майже 75 % всіх розпочатих кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері господарської діяльності були порушені лише за шістьма статтями, передбачених у відповідному розділі КК України: ст. 199 КК (18 %), ст. 213 КК (15 %), ст. 212 КК (15 %), ст. 205 КК (9 %), ст. 204 КК (9 %) і ст. 2032 КК (9 %) [28]. Водночас у правоохоронній практиці майже повністю відсутні

факти виявлення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 210 КК України «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням» (0,5 %) і ст. 210 КК України «Видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону» (0 %). Це вказує на певну вибірковість дій правоохоронних органів у протидії злочинам у сфері господарської діяльності.

Останніми роками спостерігається тенденція щодо збільшення кількості виявлених кримінальних правопорушень, учинених на підприємствах, установах та організаціях. Зазначена статистика подається до Генеральної прокуратури України лише з 2016 р. Із вищевказаних кримінальних правопорушень до економічної злочинності можна віднести лише зареєстровані привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини у сфері господарчої та службової діяльності. Так, у 2016 р. було зареєстровано 47 833 Кримінальних правопорушень, учинених на підприємствах, установах та в організаціях [29]. Із них переважну більшість становлять злочини проти власності, і лише 23 459 (49 %) можна віднести до економічних злочинів, з них: 6 016 (13 %) складають привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, 2 955 (6 %) – злочини у сфері господарчої діяльності й 14 488 (30 %) – злочини у сфері службової діяльності. У 2017 р. було зареєстровано 52 903 кримінальних правопорушень, учинених на підприємствах, установах та в організаціях [30]. З них значну кількість продовжують становити злочини проти власності, а 30 669 (58 %) можна віднести до економічних злочинів, із них: 10 006 (19 %) складають привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, 2 672 (5 %) – злочини у сфері господарчої діяльності й 17 991 (34 %) – злочини у сфері службової діяльності. Таким чином можна засвідчити тенденцію щодо збільшення

економічної злочинності в структурі кримінальних правопорушень, учинених на підприємствах, установах та в організаціях. У цілому серед зареєстрованих у 2017 р. кримінальних правопорушень, учинених на підприємствах, установах та в організаціях, найбільшу кількість складають кримінальні правопорушення, учинені у таких сферах: державного управління й оборони, обов'язкового соціального страхування (21 %), оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів (15 %), інформації і телекомунікації (10 %), фінансової та страхової діяльності (8 %). Переважну кількість зареєстрованих у 2017 р. кримінальних правопорушень, учинених на підприємствах, установах і в організаціях, складають злочини невеликої тяжкості (40 %), 29 % – злочини середньої тяжкості, 28 % – тяжкі злочини й 3 % – особливо тяжкі злочини.

За останні п'ять років значно збільшилася кількість облікованих випадків легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Якщо у 2013 р. було зареєстровано 16 випадків легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, то у 2014 р. – 17, у 2015 р. – 46, у 2016 р. – 50, а у 2017 р. – 108 [31].

Таке стрімке зростання кількості зареєстрованих випадків легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, можна пояснити не стільки погіршенням криміногенної обстановки в країні, скільки активізацією роботи правоохоронних органів у напрямку протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Серед тенденцій економічної злочинності за останні десять років відмічається збільшення кількості кримінальних посягань, учинених з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій. Частина звичайних економічних злочинів перейшла до категорії кіберзлочинів. Так, привласнення або розтрата майна у банківських установах часто вчиняється шляхом внесення неправдивої інформації, яка обробляється в електронно-обчислювальних машинах, автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, що робиться особою, яка має право доступу до неї, наприклад бухгалтером або касиром-

оператором. Легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, також часто вчиняється шляхом використання можливостей сучасних комп'ютерних технологій у фінансовій і банківській сферах. Цей злочин нерідко називають «кібервідмивання грошей». Використання комп'ютерних технологій для вчинення економічних злочинів підвищує їх суспільну небезпечність, продукує виникнення нових способів вчинення економічних злочинів, спрощує сам процес їх скоєння та маскуванню слідів економічних злочинів і розширює географію економічних правопорушень, нівелюючи при цьому традиційні державні кордони. На сьогодні кіберзлочинність стала одним із п'яти найпоширеніших економічних злочинів в Україні.

Водночас опитування співробітників і топ-менеджерів українських компаній засвідчує, що 25 % організацій не мають відповідних політик і механізмів реагування на кіберзлочини [20, 112].

Аналіз офіційної статистики за 2017 р. дозволяє дійти висновку, що загалом на економічні злочини припадає лише 6 % у структурі всієї злочинності в Україні. Водночас для них залишається притаманним високий рівень латентності, який за різними підрахунками сягає 80–90 %.

Що стосується географії поширення економічної злочинності по регіонах України, то спостерігається тенденція її розповсюдження переважно в найбільш економічно розвинутих областях, а саме в Дніпропетровській, Одеській, Харківській, Запорізькій, Львівській та Вінницькій областях і в м. Києві. Луганську й Донецьку області, які традиційно входили до регіонів з високим рівнем економічної злочинності, через збройний конфлікт і, відповідно, зниження господарчої активності на їх території починаючи з 2014 р. до цього рейтингу не включено.

Поряд із цим слід звернути увагу на те, що економіка України залишається ураженою діяльністю організованих злочинних груп. Так, у 2017 р. правоохоронними органами України було виявлено 16 організованих злочинних угруповань економічної спрямованості [32].

Організована економічна злочинність залишається найбільш розповсюдженою у бюджетній і банківській сферах, вугільній промисловості та в сфері земельних правовідносин.

Ціна економічної злочинності складається з прямих матеріальних збитків від економічних злочинів, непрямих втрат – упущеної вигоди та витрат на кримінальну юстицію. Якщо витрати на кримінальну юстицію становлять близько 2 % від валового внутрішнього продукту нашої країни, то обчислення упущеної вигоди від економічної злочинності обчислити досить складно. Нематеріальні збитки від економічної злочинності полягають у зниженні інвестиційної привабливості та рівня захищеності економічних відносин, зменшенні конкурентоздатності вітчизняних виробників, монополізації ринку, зниженні активності ринкових відносин тощо. Отримати повну картину щодо розміру матеріальних збитків від економічної злочинності також неможливо через її високу латентність.

Проте навіть деякі показники офіційної статистики можуть дати уявлення щодо їх розміру. Так, у 2017 р. офіційно встановлена сума доходів, здобутих злочинним шляхом, (за обвинувальними актами), становила майже 6,5 млрд. грн., сума несплачених податків, зборів та інших обов'язкових платежів – 3,3 млрд грн., сума прихованого прибутку – майже 5 млн. грн., а вартість фальсифікованих і недоброякісних товарів – понад 7 млн грн. [27].

Ураховуючи, що обсяг зареєстрованих економічних злочинів становить приблизно 10 % від реальної кількості економічних злочинів, то безпосередні матеріальні збитки від економічної злочинності можуть бути значно вищими. Для їх розрахунку фахівці використовують такі методи визначення економічних втрат, як визначення розбіжності між фактичними й офіційно врахованими трудовими ресурсами, розбіжності між витратами та доходами, аналіз співвідношення готівкових грошей і вкладів, методу попиту на гроші тощо [33, 191].

Аналіз поточних кількісних і якісних показників економічної злочинності та порівняння з відповідними даними за попередні роки загалом

засвідчують наявність низки негативних тенденцій у поширенні економічних злочинів в Україні. Хоча відповідно до офіційної статистики частка економічних злочинів у структурі злочинності в нашій державі становить лише 6 %, прямі та непрямі збитки від них становлять мільярди гривень щорічно.

2.2. Кримінологічна характеристика злочинності у фінансовому секторі економіки

Злочинність у фінансовій сфері супроводжує трансформаційні процеси у вітчизняній економіці. Кількість вчинених злочинів, їх склад зазнає змін відповідно до міри і ступеню наявності кризових явищ в економіці, керованості з боку держави процесами розвитку економіки, становлення і функціонування фінансової системи.

Особлива соціальна небезпека процесів формування та функціонування кримінальних фондів, які, передусім, пов'язані з легалізацією злочинних доходів, пояснюється тим, що вони, з одного боку, відволікають на себе ресурси суспільного розвитку, призводять до економічної стагнації й деградації суспільних інститутів, а з іншого – забезпечують своєрідний мультиплікаційний ефект, ефект подібності: доходи, отримані злочинним шляхом, підтримують тіньову, кримінальну економіку та притягують до себе фінансові та інші ресурси в подальших репродуктивних циклах, є причиною поширення корумпованості владних структур і всього суспільства загалом [34].

Одна з істотних причин вчинення фінансово-економічних злочинів – наявність високого ступеню фінансових ризиків та недостатнє на них реагування як з боку держави, так і з боку учасників фінансових відносин. В. В. Коваленко вірно зазначає, що фінансова сфера, постійно наповнюючись розмаїттям нових фінансових інструментів та їх похідних, постійно

відтворює ризики, недооцінка яких (як підтвердила світова фінансова криза) зумовлює локальні та глобальні негаразди [35, 15]. Дослідник підкреслює, що для сучасного фінансового ринку характерне посилення впливу факторів невизначеності, зумовлених використанням складних фінансових продуктів, які реально створюють додаткові системні ризики [35, 31].

Так, доцільно зазначити вплив лібералізації фінансової сфери на загострення криміналізації банківської системи. Ліквідація державного банку СРСР спричинила порушення комплексної системи банківського документального контролю. Сучасна система також не могла ефективно діяти при певній автономії комерційних банків. Крім того, була відсутня чітка концепція структурної перебудови системи контролю, взаємовідносин комерційних банків із державними контролюючими органами та Національним банком України. Це призвело до відмови у наданні документів для перевірки під приводом комерційної таємниці та, врешті-решт, унеможливлення державного контролю діяльності комерційних банків взагалі. За даними МВС України, якщо у 1995 році у банківській сфері було скоєно 362 злочини, то тільки за 10 місяців 1997 року – понад 4 тисячі, що майже у 11,4 рази більше, ніж за 1995 рік. Сума збитків при цьому складала 17 млн. грн.. [36].

Виділяючи особливості злочинів у фінансово-економічній сфері, не можна не вказати на одну з істотних причин їх вчинення – наявність високого ступеню фінансових ризиків та недостатнє на них реагування як з боку держави, так і з боку учасників фінансових відносин.

Виділяють чотири етапи розвитку злочинності у банківській сфері.

Перший етап – 1992 – 1993 роки, який характеризувався крадіжками грошових коштів банків із використанням фіктивних платіжних документів (авізо, чеки). Другий етап – 1993 – 1994 роки – характеризувався злочинами з використанням трастових і фінансових компаній (фінансова піраміда «МММ»). При здійсненні злочинів найчастіше використовувались: завідомо не виконувані угоди займу, трасту, селінгу, страхування; продаж акцій та

сурогатів цінних паперів без грошового забезпечення [37, 708]. Такі тенденції були характерні і для України, коли за умови нерозвиненого ринку цінних паперів предмет торгів на біржі складали цінні папери третьої – сьомої емісії, перевірити забезпечення яких не було можливості, оскільки чинне законодавство право проведення таких перевірок для учасників торгів не передбачало, а організаційних заходів, які запроваджувало керівництво біржею, було недостатньо. Третій етап – 1994 – 1996 роки, коли топовими злочинами були злочини, пов'язані з крадіжками кредитних ресурсів комерційних банків [37, 709]. Саме у цей період спостерігалось стрімке зростання кількості дрібних комерційних банків, які згодом збанкрутували, а на ринку фінансових і банківських послуг стали виступати крупні банки.

Четвертий етап – 1996 – 2000 роки і по теперішній час, коли важливою тенденцією кримінальної практики стає збільшення злочинів, які вчиняються з використанням електронних засобів доступу, комп'ютерної техніки, активним використанням у кримінальних цілях засобів мережі Інтернет [37, 709]. Усі перелічені етапи і тенденції характерні для України.

В. В. Шелестом досліджені фінансові операції злочинного спрямування, в тому числі перерахування валютних коштів на користь нерезидентів в оплату за акції українських підприємств. При перерахуванні валютних коштів за межі України у схемах задіяні підприємства групи А (резиденти – покупці) у межах договорів доручення з торговцями цінними паперами (резиденти – повірені), які придбавають пакети акцій українських підприємств групи «В» в іноземних компаній. Оплата здійснюється прямими перерахуваннями на рахунки нерезидентів, відкриті в іноземних банках або офшорних філіях комерційних банків – резидентів України. У схеми розрахунків включаються фіктивні підприємства групи «С» (резиденти України), через які обертаються цінні папери та фінансові векселі українських банків. Аналіз руху коштів на банківських рахунках підприємств групи «С» дає змогу виявити схему мінімізації бази оподаткування крупних підприємств – резидентів. Суть операцій – у значних перерахуваннях коштів

наприкінці звітнього податкового періоду (на адресу фіктивних підприємств) з наступним їх поверненням на початку нового звітнього періоду. Різновидом схеми є маніпуляція з неліквідними акціями українських СПД (банкрути, не звітують, не ведуть діяльності тощо) [38, 193-194].

Застосування псевдоекспортних операцій (безтоварні операції, при документальному оформленні яких відсутні фізичний рух товарно-матеріальних цінностей та вивезення їх за межі України) мають на меті незаконне відшкодування ПДВ і легалізацію отриманих коштів, а у випадках з підакцизними товарами – ухилення від сплати акцизного збору.

Найпростіша схема полягає в оформленні придбання товарно-матеріальних цінностей у фіктивних СПД та їх експорту до віддалених від України країн і територій (Азія, Африка тощо). Роль посередників належить підприємствам із третіх країн, наприклад з регіону Балтії. Фактично рух товарно-матеріальних цінностей, транспортування і перетин ними кордону не відбувається, відсутність договірних та імпорتنих взаємин із резидентами України підтверджується відомостями компетентних органів зарубіжних країн. Розрахунки імітуються за допомогою комерційних банків, які спеціалізуються на послугах «конвертування», з використанням рахунків типу «Лоро» і вексельних схем.

Більш складними є схеми з імітацією зовнішньоекономічної діяльності, використанням фінансових інструментів комерційних банків, послуг комісіонерів та необґрунтованим завищенням цін на експортовані товари.

Реалізація даних схем відбувається шляхом використання послуг підконтрольних або зацікавлених банківських установ. Ними обслуговуються всі основні розрахунки по схемі, виділяються кредитні ресурси, емітуються цінні папери (операції з видачі і погашення кредитів, операції з банківськими цінними паперами є невід'ємною частиною фінансового механізму), забезпечуються валютні розрахунки. Весь ланцюг розрахунків здійснюється протягом одного дня. Така діяльність здійснюється систематично і, по суті, є

своєрідною послугою українських банків, які найбільш активно впроваджують «тіньові» технології [38].

З урахуванням інформатизації всіх сфер економічного життя вельми показовим для характеристики економічної злочинності є використання високих технологій у кримінальній діяльності.

Вже зараз в Європі більше 70 % банків надають послуги в режимі он-лайн, при цьому до 1 % банківських переказів, за даними спецслужб США, можуть розглядатися як відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом [36].

Варто відзначити ще одну обставину – посилення зовнішньоекономічного, міждержавного характеру злочинної діяльності у фінансово-економічній сфері, враховуючи міждержавний характер відповідної діяльності, активний розвиток економічних відносин між державами, світову роль банківського сектору у розвитку економіки кожної держави [39]. Зазначена тенденція спричинена недоліками в чинному законодавстві, недостатнім ступенем державного контролю за проведенням зовнішньоекономічних операцій та банківської діяльності, недостатнім урахуванням існуючих та постійно зростаючих фінансових ризиків.

Зростаючі в кількісному і якісному відношеннях злочинні групи та організації постійно мають потребу у відмиванні своїх капіталів, котрі стрімко збільшуються.

Масштаби відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, вражають, а сума прибутків за даними різних міжнародних організацій різниться. За даними аналітиків Міжнародного Валютного Фонду, у світі щороку «відмивається» від 3 до 5 % вартості світового валового продукту (станом на 2000 рік близько 5 % загального ВВП), або від 590 млрд. до 1, 5 трлн. доларів (в Україні це близько 5 млрд. грн. щороку). За оцінками FATF, у різних фінансових системах – 300-500 млрд. дол.[40]. За даними експертів податкової служби, за десять років з України було вивезено понад 40 млрд. доларів США [41]. Кошти, вивезені з України, перевозяться до фінансових

інституцій прибалтійських держав, Австрії, Німеччини, Швейцарії, Великобританії, ОАЕ, США, Кіпру та інших офшорних зон.

2.3. Організована злочинна діяльність у сфері економіки

Організована злочинність є «вершиною» піраміди злочинності, її найбільш високо розвинутою формою прояву. Вона є серйозною проблемою не тільки для української державності та суспільства, а й для світової спільноти взагалі. Вже багато десятиліть вона «супроводжує» економічний і культурний розвиток більшості країн світу, залучаючи до злочинної діяльності представників різних верств населення, володіє значними фінансовими капіталами й економічними можливостями, які не контролюють ані держава, ані суспільство. Зростання рівня організованої злочинності спостерігається, як правило, у моменти соціальних потрясінь та під час зміни економічних і політичних відносин у суспільстві. Тому економічні, політичні, правові та соціальні перетворення, які сьогодні спостерігаються в Україні на тлі економічної і політичної нестабільності суспільства, недосконалості законодавства і масового правового нігілізму, є живильним джерелом для злочинності в цілому, зокрема й організованої злочинності.

«Суспільну небезпеку економічної організованої злочинності важко переоцінити, – констатує Н.О. Гуторова. – Криміналізація економіки не лише завдає шкоду окремим фізичним або юридичним особам, а взагалі робить фактично неможливим здійснення законної економічної діяльності»[42, 3].

Досліджуючи організовані форми злочинної діяльності у сфері зовнішньоекономічної діяльності, Т. В. Мельничук відзначає, що організована злочинність у цій сфері являє собою певну соціальну підсистему, що наділена функціональністю, за рахунок чого і відбувається консолідація злочинних елементів та формування організованості. Діяльність організованих злочинних угруповань у зовнішньоекономічній сфері загалом

спрямована на отримання прибутку від економічних операцій «виробництво-споживання», які включають в себе також постачання товарів і послуг за допомогою міжнародної торгівлі.

Відмінність між організованими злочинними угрупованнями та іншими бізнесовими структурами в даному випадку полягає в тому, що постачання здійснюється нелегально. Між тим це не знижує попиту на такі товари та послуги, що й частково провокує розгортання організованої злочинної діяльності [39, 40-41].

На нашу думку, найбільш повне визначення, що відображає основні характеристики поняття «організована економічна злочинність» надав український кримінолог А. М. Бойко у своєму монографічному дослідженні.

Автор зазначає, що організована економічна злочинність – складне, синтезоване явище, що має ознаки як організованої, так і економічної злочинності.

Під нею необхідно розуміти високоорганізовану та впорядковану систематичну або постійно здійснювану, зазвичай під прикриттям законної, протиправну господарську діяльність, яка спрямована на отримання надприбутків на основі утворення злочинних об'єднань зі складною ієрархічною організаційною структурою та організацією системи корумпованої підтримки і прикриття для забезпечення високої результативності такої діяльності й захисту від соціального контролю.

А. Л. Репецька підкреслює, що більшість злочинів, які вчиняються в економічній сфері, є ретельно підготовленими та організованими, однак не всі вони пов'язані з організованою злочинністю. Одна їх частина вчиняється окремими злочинцями, а інші економічні злочини можуть бути підготовлені і вчинені групами осіб, які не мають жодного зв'язку зі злочинними угрупованнями. Вчена формулює таке визначення економічної організованої злочинності: це та частина економічної злочинності, суб'єктами якої є не одиночні суб'єкти або групи осіб, які вчиняють економічні злочини за попередньою змовою, а злочинні угруповання та організації, які є суб'єктами

організованої злочинності. Таким чином, підкреслює А. І. Репецька, тіньова економіка, економічна та організована злочинність – тісно пов'язані між собою поняття, які співпадають за багатьма елементами, але не є взаємно поглинаючими. Кожне з них має свою специфіку, відмінні риси, які відсутні у суміжних поняттях. Іншими словами, організована економічна злочинність і тіньова економіка – це кола, що перетинаються, але повністю не накладаються одне на одне. Вчена не заперечує той факт, що існуючі реально в економічній дійсності ці явища впливають одне на одне, детермінуючи одне одного [43, 71-72].

З економічної точки зору, на думку Ю. В. Латова та С. М. Ковалева, злочинна діяльність складається з двох компонентів: 1) «перерозподільна злочинність» – злочинні дії зводяться до того, що здійснюється перерозподіл доходів, але будь-яке виробництво при цьому відсутнє (крадіжки, грабежі та ін.); 2) «виробнича злочинність» – злочинний бізнес, який приносить доходи від виробництва і продажу заборонених законом товарів і послуг. При цьому злочинне виробництво підкоряється таким же закономірностям, що і легальне виробництво. При переході злочинців до нових виробничих злочинних видів діяльності формуються очолювані кримінальними авторитетами злочинні групи – мафіозні фірми, які налагоджують відносини між злочинцями різних «спеціальностей» [43, 153-154].

Залежно від характеру функцій злочинних угруповань виділяють такі види організованої злочинності економічної спрямованості: 1. Організована злочинність корисливого типу (*mercenary crime*). Мета – одержання безпосередньої матеріальної користі. До неї належать такі види кримінальної активності, як грабежі, крадіжки, рекет, шахрайство та інші загальнокримінальні злочини. Щодо даного виду організованої злочинності у кримінології також послуговуються терміном «гангстерська злочинність». 2. Синдикалізована організована злочинність (злочинний синдикат). Основна мета – одержання максимальної користі шляхом незаконного виробництва товарів і послуг. Даний вид організованої злочинності позначається у

кримінологічній літературі також терміном «організована економічна злочинність» [44].

Для організованої злочинності є характерними дві сфери діяльності: кримінальна й економічна. Якщо розглядати організовану злочинність з точки зору економічної теорії організації, то можна помітити риси, які зближують її з фірмою, державою й общиною.

Схожість організованої злочинності з легальною фірмою (підприємством) виявляється у структурі самої злочинної організації (є лідер, посередники, безпосередні виконавці, розгалужена система органів, які налагоджують зв'язки, а також протидіють правоохоронним органам). Мета організованої злочинності така сама, як і в легальної фірми, – одержання максимальної вигоди, однак способи такої діяльності є незаконними, протиправними [45].

Закономірною для угруповання є використання в процесі діяльності різних методів та засобів для забезпечення захисту від державного та суспільного контролю, а також різних засобів протидії правоохоронним органам. Отже, сучасна організована злочинність набуває якісно нового рівня професійної діяльності, який характеризується високим ступенем організованості, має міжрегіональний, міжнародний характер.

У період трансформації економічних відносин вона є найнебезпечнішим з елементів тіньової економіки, тому що використовує корумповані зв'язки у високих ешелонах державної влади, прагне до активного впливу на державну політику.

Організована економічна злочинність складається з двох тенденцій: «економізації» організованої загально кримінальної злочинності і підвищення рівня організованості економічної злочинності. Їх взаємодія породила нове асоціальне явище – організовану економічну злочинність, яка являє собою певний симбіоз організованої та економічної злочинності.

Принципова феноменологічна відмінність української організованої економічної злочинності полягає в її подвійній природі: одна її складова

виникла внаслідок участі загальнокримінальних злочинних організацій у сфері тіньової та легальної економіки, друга складова зародилась безпосередньо у сфері легальної економіки – через вчинення економічних правопорушень у рамках зареєстрованих суб'єктів підприємницької діяльності. Остання зазвичай не має тісних зв'язків із традиційним кримінальним світом, а самі суб'єкти господарської діяльності не вважають себе злочинцями і переконані, що провадили бізнес відповідно до умов, що склалися [47, 170]. Таким чином, можна зробити висновок, що організована економічна злочинність знаходиться на межі організованої та економічної злочинності.

До характерних ознак економічної злочинності з боку її суб'єктів слід віднести наявність їх двоїстості, тобто суб'єктом даного виду злочинності може бути як фізична, так і юридична особа.

Як відзначає А. М. Бойко, сьогодні організована економічна злочинність в Україні ефективно функціонує через діяльність корпоративно-бюрократичних груп. Такі групи мають налагоджені корупційні зв'язки з політичною елітою, органами державної влади, правоохоронними органами.

Їхня діяльність ретельно планується, за необхідності вони можуть застосувати погрози, насильство, шантаж. А. М. Бойко, аналізуючи корпоративно-бюрократичну групу, зазначає, що це складна організаційна структура, яка охоплює кілька рівнів функціонально різносторонніх структурних підрозділів як в Україні, так і за її межами із системою ієрархічних вертикальних та функціональних горизонтальних зв'язків, з ефективною системою захисту від соціального контролю, діяльність якої спрямована на максимізацію прибутків та мінімізацію ризиків і трансакційних витрат, а також на встановлення контролю за високоліквідними сферами підприємницької діяльності чи окремими територіями з високим рівнем концентрації ресурсів [47, 172].

Організована злочинність знайшла також свій прояв у діяльності корпорацій, тому деякі автори говорять про організоване злочинне

угруповання корпоративного типу (кримінальна корпорація) – упорядковане, що діє на постійній основі кримінальне утворення, яке охоплює, як правило, обмежений фінансово-господарський цикл у певних галузевих сегментах економіки (фінансовий сектор, будівництво, енергетика тощо), які контролює олігархічна група завдяки налагодженій системі тіньової концентрації капіталів та ієрархії відносин між формальними й неформальними керівниками [48].

Доцільно вказати на витoki фінансово-економічної організованої злочинності з тіньових економічних відносин, а інтерес щодо отримання надприбутків обумовив вчинення таких злочинів в організованій формі. При цьому фінансово-економічна організована злочинність формується як самостійне протиправне явище, а також шляхом набуття ознак, характерних для організованої злочинності, злочинності у фінансово-економічній сфері.

У дослідженнях вчених були виділені такі основні характеристики, які набула організована злочинність за останні роки в Україні:

- періодичне, нелінійно-поступальне збільшення кількості суб'єктів організованої злочинної діяльності та відповідне зростання їх активності;
- виникнення третього, найвищого рівня організації злочинної діяльності та повний перехід на трирівневу структуру (прості та первинні групи – угруповання – спільності), завершення розподілу сфер впливу на рівні районів, областей, міст;
- взяття під повний контроль тіньової економіки;
- легалізація і «прикриття» суб'єктів організованої злочинної діяльності під виглядом охоронних організацій, спортивних клубів, розважально-оздоровчих закладів тощо, проникнення лідерів у громадсько-політичну й особливо депутатську діяльність;
- активне «відмивання» злочинних коштів (за експертними оцінками щорічно в Україні обсяг «відмивання» сягає 4 млрд. дол. США);
- широке застосування вогнепальної зброї, вибухівки, технічних пристроїв для вчинення злочинів;

- поширеність убивств на замовлення за допомогою бандитських угруповань, професійних кілерів, спеціалізованих «філерських» груп;
- утворення груп за національно-етнічною ознакою з числа некорінного населення та національних меншин зі спеціалізацією злочинної діяльності у наркобізнесі, контрабанді, торгівлі зброєю, нелегальній міграції (у Київському та Харківському мегаполісах перебуває понад 400 тис. представників Китаю і В'єтнаму, найбільша чеченська діаспора наявна в Одеській області);
- патрунування підготовки спортсменів у певних видах спорту (кулькова стрільба, східні єдиноборства, боротьба, бокс) із подальшим їх використанням для виконання охоронних, рекетирських, «бойових» функцій (створення заслуженим тренером України з важкої атлетики З. Авдишевим злочинного угруповання у м. Київ, до якого входило понад 40 колишніх боксерів, важкоатлетів, борців);
- встановлення стійких міжрегіональних і міжнародних зв'язків, патрунування діяльності співвітчизників в інших країнах [49, 93-98].

Не всі з перелічених основних характеристик можуть бути враховані при визначенні характеристик фінансово-економічної організованої злочинності, проте більшість із них стосується і цього різновиду організованої злочинності. Поряд із цим існують і характеристики, які притаманні тільки фінансово-економічній організованій злочинності, зокрема:

- широке використання комп'ютерної техніки, засобів мережі Інтернет для здійснення організованої злочинної діяльності;
- здійснення організованої злочинної діяльності під «прикриттям» легальних підприємницьких, банківських структур;
- використання схем навмисного доведення до банкрутства з подальшим викупом;
- прагнення отримати контроль над найбільш прибутковими сферами економіки;

– широке використання недоліків у чинному законодавстві з метою розробки і використання зі злочинною метою схем, особливо у бюджетній сфері.

Процеси взаємовпливу організованої злочинності і тіньової економіки виражаються в тому, що одержані доходи від злочинної діяльності організованих злочинних формувань вкладаються в різні сфери економіки, у фінансово-кредитну сферу, будівництво; в свою чергу грошові доходи тіньової економіки використовуються для фінансування організованих злочинних формувань. Таким чином, виник симбіоз організованої злочинності і кримінальної економіки.

На думку А. Бови, організована злочинність набуває ознак соціального інституту, що характеризується: 1) встановленням статусно-рольової структури, що ґрунтується на патрон-клієнтних відносинах; 2) обміном ресурсами (владою, престижем, економічними благами) в рамках такої структури; 3) наявністю специфічної нормативно-ціннісної системи, що регулює відповідні типи поведінки; 4) формуванням ідентичності у членів злочинних спільнот; 5) налагодженням стабільної, тривалої інтеракції, стійких зв'язків, розподілу праці, диференціації і спеціалізації в рамках задоволення певних суспільних потреб у нелегальних і легальних товарах і послугах, виконанні інших суспільних функцій; 6) наявністю матеріальної структури – системи організацій і установ (сукупності організованих злочинних спільнот, що мають нелегальні та легальні ланки, ієрархічну багаторівневу структуру); 7) соціалізацією окремих осіб і можливістю набуття ними соціальної мобільності; 8) інтеграцією в економічну, соціально-політичну, ідеологічну і ціннісну підсистему суспільства. Своєю чергою, злочинні спільноти є чинником дестабілізації суспільних, економічних і політичних інститутів. За висновками експертів, причинами інтенсифікації кримінальної діяльності організованих злочинних угруповань є: 1) транснаціоналізація, створення іноземних філіалів; 2) укладання стратегічних альянсів з метою оптимізації бізнесу, опанування нових ринків, усунення

конкурентів тощо; 3) політизація, корумпованість іноземних лідерів; 4) інвестиції у законний бізнес [50].

У нашому дослідженні зміст організованої економічної злочинності визначається, зокрема, як нелегального, тобто такого, що знаходиться поза законом, соціального інституту, що відкрито змагається з легальними державними інститутами, що є його сутністю і загальносуспільною небезпекою для економіки країни.

Сьогодні, з огляду на стрімке поширення у глобальному вимірі інформаційних та телекомунікаційних мереж, техніко-технологічний розвиток, актуальним є питання розвитку цифрової економіки. Тобто завдання, яке ставить цифрова економіка, – це запровадження цифрових технологій у промислове виробництво, освіту, медицину та інші сфери. Загальновідомо, що сектори економіки, що використовують цифрові технології, зростають швидше та якісніше.

Україна робить дієві кроки з метою інтеграції до світового діджитал середовища. Так, 17 січня 2018 року своїм розпорядженням Уряд схвалив Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки [51] і затвердив план заходів щодо її реалізації. 5 липня 2018 року при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України почала роботу Координаційна рада з розвитку цифрової економіки в Україні [52]. Метою її діяльності є забезпечення виконання Концепції та Плану розвитку цифрової економіки та суспільства України до 2020 року. Невипадково протягом останніх десятиріч спостерігається глобальний перехід від промислового до інформаційного (цифрового) капіталу.

Загальнопоширеним у світі є визначення цифрової економіки як електронної комерції, що здійснюється за допомогою сучасних інформаційних і комунікаційних технологій.

Однак, суцільний розвиток цифрових технологій також є однією з причин збільшення масштабів тіньової економіки, оскільки поряд із розвитком сучасних технологій виникають нові можливості для зростання

«цифрової злочинності». Оцінка впливу «цифрової економіки» на національну та світову економіку, а також неминуче на всю соціальну сферу дуже важлива, з огляду на зростаючі проблеми поширення транснаціональної злочинності у віртуальному просторі, яка також модернізується на перманентній основі.

Організована кіберзлочинність може бути асоційована не тільки з проблемами інформаційної безпеки, але й із загрозами для державної безпеки, військово-промислового і виробничого комплексів, інфраструктури життєзабезпечення. Характеризуючи стан організованої злочинності у сфері економіки, доцільно виділяти її в окрему категорію для вивчення злочинності саме у сфері «цифрової економіки». Оцінка впливу цифрової економіки на національну та світову економіку дозволяє констатувати, що актуальним залишається суцільна модернізація злочинності, яка постійно вдосконалюється у рамках активної суцільної електронізації та цифровізації суспільства [53, 298].

Практичні здобутки та надбання цифрової економіки активно використовуються транснаціональними організованими злочинними угрупованнями з метою отримання надприбутків шляхом вчинення злочинів економічної спрямованості на території однієї або декількох держав з використанням кіберпростору та його можливостей.

Сьогодні транснаціональні організовані злочинні угруповання поширюють свою протиправну діяльність не тільки у кримінальній економіці, але й у легальному секторі, особливо фінансовому. У світі відбувається поступове зрощення криміналу та економіки, зокрема, є численні приклади такого роду симбіозу кримінальної та легальної економік, який стає все більш характерним. Також це реалізація контрафактних товарів, продаж на легальних ринках об'єктів права інтелектуальної власності, здобутої кримінальним шляхом, використання інсайдерської інформації в операціях на фондових ринках тощо. Чим далі, тим більше

зрощення кримінальної та легальної економік формує ландшафт для транснаціональної організованої злочинності.

Загалом, кримінальні мережі і групи хакерів постійно прагнуть використовувати новітні технічні розробки, такі як криптовалюта й анонімні (безконтактні) способи оплати. Швидка обробка транзакцій і поширення ефективних інструментів анонімізації ускладнюють діяльність правоохоронних органів щодо доказової ідентифікації реальних бенефіціарів доходів, одержаних злочинним шляхом. Зростаюча кількість онлайн платформ і додатків пропонують нові способи переказу грошей. Вони не регулюються тією ж мірою, що й традиційні постачальники фінансових послуг, що робить їх привабливими для злочинців. Крім того, за даними Європолу, існує ймовірність, що деякі поширені платіжні системи на основі блокчейна через компанії-«метелики» можуть контролюватися міжнародним криміналом.

Онлайн-банкінг також полегшує життя злочинцям. За даними Європолу, на «чорному» ринку активно продаються спеціальні програми, що дозволяють обійти біометричну ідентифікацію власників рахунків фізичних та юридичних осіб.

Ще одним напрямом транснаціональної злочинної діяльності є встановлення все більш тісних зв'язків з представниками корпоративного сектору в деяких країнах ЄС. Така взаємодія будується за трьома напрямками. По-перше, бізнес-структури, іноді навіть найбільші корпорації замовляють послуги у кіберзлочинців. Найбільшою мірою це стосується кіберзлочинності і пов'язане з крадіжкою інтелектуальної власності та компрометуючої конкурентів документації. По-друге, ОЗУ намагаються інвестувати злочинні прибутки в легальний бізнес. Особливий інтерес ОЗУ проявляють до: будівництва, прибирання міського сміття та проблем екології [53, 299].

Також злочинність інвестує в ІТ-індустрію, особливо у фінансові технології, виготовлення відеоігор і різного роду мобільних додатків, які

передбачають отримання від клієнтів персональних даних. Слід вказати, що значна частина адвокатських, консультативних та реєстраційних бюро, пов'язаних із податковим плануванням і трансфертом коштів в офшорні зони, якими користується легальний бізнес, перебуває під контролем міжнародних ОЗУ.

Сучасною типовою рисою останніх років стала пильна увага злочинців до найбільших європейських транспортних вузлів і магістралей, які активно використовуються з метою глобального розподілу товарних потоків. Натепер найбільші темпи динаміки злочинності припадають на локації, які характеризуються декількома факторами, включаючи наявність ефективної та розгалуженої транспортної інфраструктури, близькість або зв'язок із країнами – джерелами товарів, послуг або мігрантів, доступ до інвестиційних можливостей, а також попит на незаконні товари та послуги.

На цьому тлі збільшується кількість злочинів економічної спрямованості у кіберпросторі, у зв'язку з чим бізнес і держава змушені нести масштабні збитки, які обчислюються мільярдами доларів США. У зв'язку з цим, виникає необхідність вирішення наступних питань. По-перше, традиційна правоохоронна діяльність організаційно повинна бути істотно переформатована шляхом посилення оперативного інформаційного співробітництва та взаємодії між різними правоохоронними органами за умов розширення механізмів координуючого управління такими органами. По-друге, є нагальна потреба у формуванні відомчих і міжвідомчих правоохоронних інформаційних мереж для спільних дій, погоджених за цілями, а не за результатами. По-третє, доцільно розвивати застосування в правоохоронній діяльності цифрових джерел доказів, загальних (мережевих) цифрових джерел оперативної інформації, інформаційних реєстрів. По-четверте, доцільно переглянути підходи до регламентації конфіденційності інформації про оперативну обстановку, відкривши до неї мережевий розподілений узгоджений доступ різних правоохоронних органів, які у

рамках компетенції здійснюють боротьбу зі злочинністю у сфері цифрової економіки.

2.4. Корупційна злочинність та її роль у криміналізації економічних відносин

Системність та інституціональність корупції виявляється у внутрішньому взаємозв'язку корупційних відносин, взаємодії влади і населення або представників владних органів між собою, а також у її взаємозв'язку з легальними економічними процесами. Корупція зайняла помітне місце в структурі суспільних відносин і в багатьох випадках підмінила офіційні нормативно врегульовані відносини.

На міжнародному рівні Україна має репутацію надзвичайно корумпованої держави, про що свідчить її незмінно низький рейтинг за рівнем доброчесності, визначений за результатами досліджень, проведених протягом останніх років авторитетними міжнародними інституціями. Зокрема, індекс сприйняття корупції (дослідження Transparency International) в Україні становив у 2005 році 2,6 (за методологією цього дослідження до держав з небезпечним рівнем доброчесності належать ті, в яких значення індексу менше, ніж 3). У 2006 році Україна, маючи оцінку у 2,8 бали, посідала 99-104 місце серед 163 країн світу, в яких здійснювалося дослідження; у 2009 році з результатом у 2,2 бали Україна вже опинилася на 146-153 місці серед 180 країн, охоплених індексом. У 2011 році посіла 152 місце із 183, маючи лише 2,3 бали, і поділила сходинку з Таджикистаном, відстаючи від Росії, Білорусі і Азербайджану (всі – 143 місце, 2,4 бали). Україна розташована поруч із такими країнами, як Уганда, Того, Республіка Конго, Гвінея-Бісау, Кенія, Лаос тощо [36].

В. М. Киричко умовно виділяє чотири групи корупційних злочинів: 1) діяння, які характеризуються підкупом осіб, що вказані у законі і наділені

службовими повноваженнями і пов'язаними з ними можливостями; 2) діяння, в яких відсутні ознаки підкупу, але проявляється інший за характером вплив грошей та іншої неправомірної вигоди на діяльність осіб, що вказані у ч.1 ст.4 Закону (наприклад, ст. 368-3КК «Незаконне збагачення»); 3) корупційні діяння, за вчинення чи не вчинення яких особа обіцяє, пропонує, надає та одержує неправомірну вигоду (ст.ст. 364 «Зловживання владою або службовим становищем», 364-1 «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», 365 КК «Перевищення влади або службових повноважень» та інші); 4) діяння, що пов'язані з вимаганням неправомірної вигоди (ч.3 ст. 368 КК – одержання хабара, поєднане з вимаганням, ч.4 ст. 368-3 – одержання службовою особою юридичної особи приватного права неправомірної вигоди, пов'язаної з вимаганням, ч.4 ст. 368-4 – одержання неправомірної вигоди особою, яка надає публічні послуги, поєднане з вимаганням такої вигоди) [54, 20-23].

Аналіз наукових праць зарубіжних вчених дозволяє вказати на визначення корупційної злочинності як сукупності злочинів, диспозиції кримінально-правових норм про які містять ознаки корупції. Корупція – це явище «підкупу-продажності», коли один суб'єкт, який займає певне службове становище, наділений повноваженнями, підкупується іншим суб'єктом заради того, щоб відповідне службове положення та повноваження були використані в інтересах сторони, яка здійснює підкуп.

Така сутність корупції впливає з історично сформованого підходу щодо визначення такими діянь з підкупу, порчі, розбещення грошима, зловживання службовим становищем з корисливою метою.

Специфіка корупційної злочинності проявляється у наступному:

- завжди має корисливу мету щодо отримання неправомірної вигоди;
- вчиняється посадовою особою, статус якої відповідає ознакам посадової особи: виконує службові обов'язки за посадою, діючи від імені держави та на виконання державних функцій;

– вчиняється посадовою особою в інтересах особи, яка здійснює підкуп, або у власних інтересах;

– полягає у зловживанні обов'язками за посадою та пов'язаними із цим можливостями.

Щодо цілісного розуміння корупції, то дискусії серед українських науковців та юристів-практиків щодо визначення поняття корупції було припинено Законом України «Про запобігання корупції», який набрав чинності 14 жовтня 2014 р. [55]. Так, ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» визначає корупцію як використання суб'єктом відповідальності за корупційні правопорушення наданих йому службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди суб'єкту відповідальності за корупційні правопорушення, або на його вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей.

Окрім правових питань, проблемою залишається завдання формування у суспільній думці «нульового рівня толерантності» до корупції. В Україні 53 % громадян сприймають корупцію як прийнятний механізм, допоміжний інструмент для вирішення повсякденних проблем. Корупція сприймається як сервіс (дозволяє зекономити час, уникнути зайвих клопотів, гарантувати отримання належного тощо), який має свою ринкову ціну. Українське суспільство слабо усвідомлює середньо-та довгострокові наслідки корупційних діянь у масштабах усього суспільства. У цій справі неоціненну роль могли б відіграти ЗМІ та громадські організації [135].

Як зазначає Г. Ю. Дарноптих, на даний момент чимало важливих аспектів господарювання не мають правової основи, і їх вирішення значною мірою залежить від заінтересованості чиновників. За рахунок цього спостерігається парадоксальна ситуація: сила протидії свавілля службовців і

клерків обернено пропорційна економічній потужності суб'єкта господарської діяльності [56, 30].

Так, великий бізнес має серйозні неформальні зв'язки з вищими щаблями влади і тому слабо зацікавлений у протидії корупції. Більш дрібні підприємці або активно протидіють корупції, незважаючи на економічні втрати, або починають домовлятися з корупціонерами, або відходять в «тінь». У цьому і виявляється системна загроза корупції та службової злочинності в економічній діяльності.

Наведені вище дані свідчать принаймні про чотири обставини. Насамперед, про те, що на тенденції виявлення фактів вчинення корупційних дій впливає стан розвитку антикорупційного законодавства, дієвість виконання правоохоронними органами функцій боротьби зі злочинністю, забезпечення громадської безпеки.

По-друге, зміна у кількісних і якісних показниках вчинення корупційних злочинів в офіційній статистиці залежить від встановлення у чинному законодавстві їх складу.

По-третє, визначення у законодавстві складу корупційних злочинів відображає загальні тенденції формування і розвитку соціально-економічних і політичних процесів у державі. Так, євро інтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, обумовили розробку і прийняття Закону України «Про запобігання корупції», якому передували пакети антикорупційних законів: «Про засади запобігання та протидії корупції», «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення». Рішенням Конституційного Суду України від 06.10.2010 №21-рп/2010 у справі про корупційні правопорушення та введення в дію антикорупційних законів визнано неконституційність окремих положень цих законів [57]. Ці закони втратили чинність, оскільки зазнали конструктивної критики – було відзначено відсутність відповідності чинному законодавству, безсистемність запропонованих антикорупційних

заходів, відсутність адаптації до вітчизняного законодавства окремих норм, запозичених з міжнародних договорів, наявність суперечностей із концепцією побудови вітчизняного деліктного законодавства, створення передумов та обмежень реалізації прав і свобод громадян.

По-четверте, показник індексу сприйняття корупції не можна визначити як точний, оскільки він базується на результатах обробки суб'єктивної думки респондентів, проте він достатньо показовий для оцінки рівня корумпованості суспільною думкою.

Висновки до розділу 2.

Аналіз поточних кількісних і якісних показників економічної злочинності та порівняння з відповідними даними за попередні роки загалом засвідчують наявність низки негативних тенденцій у поширенні економічних злочинів в Україні. Хоча відповідно до офіційної статистики частка економічних злочинів у структурі злочинності в нашій державі становить лише 6 %, прями та непрямі збитки від них становлять мільярди гривень щорічно.

Одна з істотних причин вчинення фінансово-економічних злочинів – наявність високого ступеню фінансових ризиків та недостатнє на них реагування як з боку держави, так і з боку учасників фінансових відносин.

Основні характеристики, які набула організована злочинність за останні роки в Україні:

- широке використання комп'ютерної техніки, засобів мережі Інтернет для здійснення організованої злочинної діяльності;
- здійснення організованої злочинної діяльності під «прикриттям» легальних підприємницьких, банківських структур;
- використання схем навмисного доведення до банкрутства з подальшим викупом;
- прагнення отримати контроль над найбільш прибутковими сферами економіки;

– широке використання недоліків у чинному законодавстві з метою розробки і використання зі злочинною метою схем, особливо у бюджетній сфері.

У нашому дослідженні зміст організованої економічної злочинності визначається, зокрема, як нелегального, тобто такого, що знаходиться поза законом, соціального інституту, що відкрито змагається з легальними державними інститутами, що є його сутністю і загальносуспільною небезпекою для економіки країни.

Сьогодні, з огляду на стрімке поширення у глобальному вимірі інформаційних та телекомунікаційних мереж, техніко-технологічний розвиток, актуальним є питання розвитку цифрової економіки. Однак, суцільний розвиток цифрових технологій також є однією з причин збільшення масштабів тіньової економіки, оскільки поряд із розвитком сучасних технологій виникають нові можливості для зростання «цифрової злочинності». У зв'язку з цим, виникає необхідність вирішення наступних питань. По-перше, традиційна правоохоронна діяльність організаційно повинна бути істотно переформатована шляхом посилення оперативного інформаційного співробітництва та взаємодії між різними правоохоронними органами за умов розширення механізмів координуючого управління такими органами. По-друге, є нагальна потреба у формуванні відомчих і міжвідомчих правоохоронних інформаційних мереж для спільних дій, погоджених за цілями, а не за результатами. По-третє, доцільно розвивати застосування в правоохоронній діяльності цифрових джерел доказів, загальних (мережевих) цифрових джерел оперативної інформації, інформаційних реєстрів. По-четверте, доцільно переглянути підходи до регламентації конфіденційності інформації про оперативну обстановку, відкривши до неї мережевий розподілений узгоджений доступ різних правоохоронних органів, які у рамках компетенції здійснюють боротьбу зі злочинністю у сфері цифрової економіки.

Аналіз наукових праць зарубіжних вчених дозволяє вказати на визначення корупційної злочинності як сукупності злочинів, диспозиції кримінально-правових норм про які містять ознаки корупції. Корупція – це явище «підкупу-продажності», коли один суб'єкт, який займає певне службове становище, наділений повноваженнями, підкуповується іншим суб'єктом заради того, щоб відповідне службове положення та повноваження були використані в інтересах сторони, яка здійснює підкуп.

РОЗДІЛ 3

ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

3.1. Заходи щодо попередження економічної злочинності

В умовах посилення кризових явищ в економічному, політичному житті держави, тривалих процесів реформування органів виконавчої влади, в т. ч. і правоохоронних органів, заходи попередження сучасної корисливої економічної злочинності відходять на задній план. Так, сьогодні в Україні практично відсутня профілактична робота щодо попередження економічних злочинів. Такий стан справ сприяє вчиненню злочинів, наслідки яких посягають на інтереси держави, зокрема у сфері економіки, а також проявляються у розширенні тіньового сектора та зростанні дефіциту державного бюджету. Стан проведення превентивних заходів, які зводяться до формального проголошення такого виду роботи, є вкрай незадовільним. На нашу думку, це неприпустимо, особливо в час нелегких трансформацій, які переживає наша країна.

Вважаємо, що під попередженням економічної злочинності слід розуміти організовану цілеспрямовану діяльність як держави загалом, так і правоохоронних органів зокрема у напрямі впливу на певну категорію осіб, груп та об'єднань задля ліквідації причин та умов економічної злочинності. Водночас, попередження економічної злочинності необхідно розглядати як цілісну соціальну систему, що пов'язана із діяльністю адміністративних органів влади, громадських утворень та окремих фізичних осіб, яку певною мірою координують правоохоронні органи з метою усунення детермінант даного виду злочинності.

У кримінологічній доктрині виділяють ранню та безпосередню форми попередження злочинів. Відповідно до цього, раннє попередження економічних злочинів спрямоване на:

- виявлення джерел кримінальних та інших анти суспільних впливів на певну особу чи відповідну групу осіб ще до того моменту, як їхня поведінка зазнала такого впливу;

- одночасне виявлення сумнівних контактів особи, яка профілакується (аби вплив на певні життєві обставини).

Звідси випливає, що завданням раннього попередження є протистояння негативному впливу й інформування особи, яка профілакується, про небезпечність таких контактів.

Щодо безпосереднього попередження економічних злочинів, то воно стосується осіб із поведінкою, яка засвідчує наявність у них негативних інтересів, звичок, стереотипів (віддалення від позитивного мікросередовища, наявність сумнівних знайомств, ведення безпосередніх контактів із криміналітетом тощо) та які беруть безпосередню участь у скоєнні економічних правопорушень. Завданням безпосереднього попередження полягає у стриманні особи від того, щоб вона у майбутньому стала на шлях злочинності, та схилляння її до виправлення, зміни мікросередовища спілкування з негативного на позитивне [58, 135].

Попередження економічної злочинності є безпосереднім завданням працівників Департаменту захисту економіки Національної поліції України, які повинні усувати причини й умови, що провокують економічну злочинність, а також встановлювати осіб, схильних до вчинення такого виду злочинів. Варто погодитися з науковою позицією вчених, які стверджують, що на практиці набагато легше попередити факт учинення злочину, аніж долати його негативні наслідки. Профілактика злочинів може ефективно здійснюватися лише у тому разі, якщо:

- чітко усвідомлена мета проведення профілактичних дій;

– правильно підібрані кадри, які зможуть реалізовувати затверджений план дій;

– розписана схема проведення такого виду роботи;

– визначена правова і методична її регламентація;

– виділені необхідні матеріальні ресурси [59, 112].

Якість профілактичної роботи залежить від якості підготовки працівника, що її здійснює. Потрібно досконало володіти не лише знаннями у галузі права, економіки, менеджменту, банківської справи, а й методами психологічного впливу, вмінням аргументовано доводити та переконувати. Для цього потрібно підвищувати кваліфікацію практичних працівників шляхом проведення інтенсивних курсів із психології впливу та серйозно займатися підготовкою майбутніх фахівців у ВНЗ, передбачивши у навчальних планах вивчення відповідних навчальних дисциплін [59, 113].

Одним із видів здійснення профілактики є поширення інформації через ЗМІ. Позитивним у такому виді профілактики є те, що, хоч вона і здійснюється дистанційно, під її вплив можуть потрапити особи, злочинні наміри яких є невідомими. Тому вважаємо, що доцільно активніше використовувати ЗМІ з метою попередження економічної злочинності.

Несприятливим фактором для попередження економічної злочинності є те, що здійснення такої діяльності практично ніде не фіксується та не впливає на показник якості роботи, а, отже, не мотивує працівника до її здійснення. З огляду на зазначене, доцільним вбачається забезпечення ефективної реалізації політики у сфері профілактики правопорушень шляхом розроблення та здійснення комплексу заходів, спрямованих на усунення причин та умов вчинення протиправних діянь, налагодження дієвої співпраці правоохоронних органів та центральних і місцевих органів виконавчої влади, а також розроблення системи мотивації та відповідної винагороди працівників за якісну профілактичну діяльність. Крім того, до проблеми попередження економічної злочинності варто підходити комплексно, усуваючи економічні дисбаланси в країні та фактори, що роблять злочинну

діяльність в сфері економіки високорентабельною та часто безкарною [60, 181].

Ю.В. Нікітін визначає пріоритетні заходи профілактичного характеру, які здатні сприяти зменшенню загроз, що детермінують злочинність у сфері економіки:

1. Побудова такої структури економіки, яка здатна забезпечити зростання усіх сфер життєдіяльності та потреб соціальної сфери. Заходи, необхідні для формування вказаної структури включають:

1) перехід від паливно-сировинної, ресурсопоглинаючої, матеріаломісткої та екологічно-небезпечної до соціально орієнтованої, інноваційної технології;

2) заохочення та реалізація можливостей українських наукових інститутів у новітні галузі;

3) повне використання унікального біокліматичного потенціалу.

2. Посилення фінансової безпеки. Нова фінансова політика держави повинна бути спрямована на різке підвищення сприйняття економікою технологічних і організаційних нововведень, оновлення виробничого потенціалу.

3. Забезпечення енергетичної та продовольчої безпеки. Зважаючи на подорожчання традиційних енергоносіїв (вугілля, нафти, газу, гідроенергоресурсів), невідкладно слід запроваджувати новітні енергоощадні технології, а в сільському господарстві швидше переходити до вільного розвитку всіх форм господарювання, цілеспрямованої державної підтримки аграрного сектору (відповідної цінової, технічної, соціальної політики), ринку землі, іпотечного кредитування тощо.

4. Підвищення безпеки у сфері глобального інформаційного простору.

5. Виважена регіональна політика і контроль за розміщенням продуктивних сил. Необхідно посилити державний контроль за функціонуванням виробничих потужностей, у т. ч. тих, що належать до військово-промислового комплексу та негативно впливають на техногенний

стан навколишнього середовища. Технічне оновлення наявних і розміщення нових виробничих потужностей має ґрунтуватися не тільки на економічних та географічних, а й на екологічних та соціальних критеріях.

6. Підвищення конкурентоспроможності української продукції на міжнародних ринках завдяки поглибленню процесів раціоналізації глобальних економічних відносин.

7. Забезпечення національних інтересів у світовому розподілі праці з дотриманням принципів рівноправності у вирішенні спірних питань та максимальна участь у роботі міжнародних економічних організацій [61, 142-143].

Заходи запобігання злочинним проявам у сфері економіки, в т.ч. і банківській сфері, інвестиційному секторі, повинні реалізовуватися через запровадження правового механізму, який здатний:

- усунути непрозорість прийняття рішень;
- унеможливити нелегальну економічну діяльність та незаконне переміщення товарів через митний кордон України;
- налагодити тісну співпрацю центральних органів влади з органами місцевого самоврядування і громадянами у протидії злочинності та корупції;
- посилити соціальний контроль за злочинністю та особами, звільненими з місць позбавлення волі;
- пропагувати у ЗМІ принципи моралі і правової культури [62, 18].

Водночас, факторами низької ефективності організації дієвої протидії злочинній діяльності в економічній сфері з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій варто визнати ряд чинників.

До чинників низької ефективності організації дієвої протидії економічній злочинності є:

1. Недостатня кількість фахівців та високотехнологічного програмно-пошукового забезпечення в мережі;
2. Недоліки у правовому забезпеченні правоохоронних органів протидії використанню Інтернет-мережі у протиправних цілях;

3. Недостатня кількість відповідних методик протидії окремим видам економічних злочинів, тощо.

Виконання вищезазначених дій передбачає постійне проведення правоохоронними органами ґрунтовного аналізу кримінологічної ситуації, на основі результатів якого слід розробляти заходи щодо виявлення і викриття осіб, що вчинили злочини, забезпечення їхнього покарання та виправлення. Така діяльність здійснюється щодо злочинів, які вже вчинені, але її соціальне значення полягає в тому, щоб попередити нові злочини, утримати від зазіхань на злочин інших нестійких членів суспільства, підвищити активність суспільства щодо протидії злочинності.

Узагальнення цих даних, враховуючи специфіку об'єкта злочинного посягання (людина, її життя, здоров'я, майно, законні інтереси; інтереси держави або громадських організацій; економічні інтереси суб'єктів господарювання тощо), сприяє впровадженню системи спеціальної профілактики, яка має диференційований характер.

Цілеспрямована діяльність із попередження економічної злочинності повинна здійснюватися не тільки безпосередньо Департаментом захисту економіки Національної поліції України, а й іншими державними органами (Міністерством внутрішніх справ, прокуратурою, Міністерством юстиції, судами тощо). Спільна управлінська діяльність всіх зазначених суб'єктів попередження економічної злочинності здатна чинити потужний профілактичний вплив на відповідні об'єкти, які полягають у системі організаційних, технічних, психологічних, моральних, виховних та інших методів і засобів впливу.

Така їх спільна діяльність сприятиме:

- зменшенню впливу негативних соціальних факторів на людину і суспільство;
- усуненню чинників, які детермінують злочинність;

– запобіганню впливу негативних чинників безпосереднього соціального оточення особи, формування антисоціальної установки та мотивації протиправної поведінки індивіда;

– впливу на особу, яка здатна в силу своєї антисоціальної поведінки і способу життя здійснити злочин чи продовжити злочинну діяльність [60, 182].

Особливе значення мають відігравати численні громадські організації, які в умовах становлення громадянського суспільства в Україні знаходяться на новій стадії розвитку, набувають все більшого впливу на економічні, політичні, соціальні події в країні. Доцільно використовувати потенціал громадських організацій у попередженні економічної злочинності, оскільки вони здатні досягти значних результатів у даному напрямі, використовуючи власні канали комунікації із різними верствами суспільства, в т. ч. представниками тих прошарків, які найбільше схильні до вчинення економічних злочинів.

Одним із пріоритетів кримінологічної політики має стати мотивація громадян до вирішення конфліктів законним шляхом. Профілактика буде спрямована на осіб, які вчиняють або готуються вчинити корисливі злочини. Стратегія також дозволить ліквідувати насильство в сім'ї, допомагаючи тим сім'ям, які зазнають серйозних соціальних проблем, та розробляти програми для запобігання дитячої агресії та жорстокого поводження з дітьми з боку їхніх батьків.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що нелегкі умови праці працівників органів кримінальної юстиції, відсутність належного державного фінансування, порівняно низька заробітна плата – чинники, що демотивують працівників поліції у здійсненні попереджувальної діяльності. Сьогодні факт здійснення профілактичної роботи залишається малопомітним, а правова регламентація профілактичної діяльності потребує законодавчого врегулювання. Тому суттєва активізація впровадження заходів

із попередження економічної злочинності вже давно є вимогою часу, невідкладною у процесі тотальної модернізації нашої країни.

3.2. Заходи протидії організованій злочинності у сфері цифрової економіки

Як зазначено в доповіді Європолу «Оцінка загроз організованої кіберзлочинності (ІОСТА)» (2018) [63], забезпечення правопорядку у кіберпросторі потребує активізації роботи з ідентифікації, локалізації окремих злочинців і злочинних груп, які є складовими елементами сучасної європейської кримінальної субкультури. Це передбачає насамперед створення національних і міжнародних баз даних про кіберзлочинність та її кримінологічний стан. У Стратегічному звіті «ІОСТА» надаються основні рекомендації правоохоронним органам, політикам та регуляторним органам, щоб вони мали змогу ефективно та узгоджено реагувати на кіберзлочинність та протистояти їй. Акцентовано, що велике значення для успішної боротьби правоохоронних органів з кіберзлочинністю мають такі складники, як виділення достатніх ресурсів для дослідження шкідливого програмного забезпечення і нових бізнес моделей кіберзлочинності, а також проведення стрес-тестів і аудиту безпеки державних органів і населення. Правоохоронні органи повинні мати інструменти, методи і досвід для боротьби зі злочинним зловживанням методами шифрування й анонімності.

Натепер профілактичні кампанії у сфері кіберзлочинності спрямовані в основному на громадян і бізнес, тобто потенційних жертв кіберзлочинності. Крім того, необхідно також активізувати профілактичну роботу з потенційними кіберзлочинцями, насамперед підлітками та молоддю, що володіють необхідними програмними навичками, а також працівниками у сфері ІТ. Основний акцент у проведенні профілактичної роботи повинен бути зроблений на роз'ясненні наслідків протиправної діяльності для самих злочинців.

Варто зазначити, що національні профілактичні кампанії повинні бути скоординовані з міжнародними і громадськими організаціями. У рамках профілактичної діяльності особливу увагу необхідно приділити мобільним гаджетам та сучасним електронним пристроям як джерелам найбільшої небезпеки для їх власників і проникнення злочинців у приватні і корпоративні мережі. Правоохоронні органи спільно з некомерційними організаціями і приватним сектором повинні брати активну участь в інформаційно-просвітницьких заходах серед населення та громадськості.

Одним із головних завдань правоохоронних органів є боротьба з постачальниками кримінальних послуг та спеціалізованих інструментів, які є основою програмних, апаратних і кадрових структур європейської кіберзлочинності. До такого роду спеціалізованих інструментів належать: шкідливе програмне забезпечення, включаючи програми-вимагачі паролів, програми-шпигуни і банківські трояни, а також, відповідно, їх розробники, постачальники і покупці, провайдери, організатори і виконавці DDoS- атак як послуг; виробники ботнетів, особливо тих їх модифікацій, які використовуються для поширення інших шкідливих програм; здійснення DDoS-атак, а також злочинних маніпуляцій шляхом спотворення і «зашумлення» інформаційного простору.

З огляду на викладене, пріоритетними напрямками, на яких доцільно зосередити профілактичні зусилля правоохоронних органів, є:

1) платіжні шахрайства: шкідливі програми, які порушують цілісність платіжних систем, ускладнюють або блокують роботу банківських терміналів; системи «софт», що застосовуються для отримання готівкових коштів або конфіденційних даних під час користування кредитними картками, безконтактними картками і банківськими терміналами; системи «софт», що використовуються для крадіжки даних громадян, які перебувають у розпорядженні фінансових інституцій; системи «софт», що використовуються для викрадення грошових коштів і шахрайства у сфері

електронної комерції і насамперед на транспорті, у роздрібних мережах і туристичному бізнесі;

2) сексуальна експлуатація дітей та підлітків он-лайн: боротьба з каналами потокового відео, пов'язаного із сексуальним насильством щодо дітей та підлітків; припинення діяльності груп, що спеціалізуються на виготовленні та розповсюдженні злочинного контенту, пов'язаного з педофілією, і його поширенні в мережах DarkNet; виявлення за допомогою цифрових засобів конкретних жертв сексуального насильства й експлуатації та проведення операцій з їх порятунку;

3) наскрізна «цифрова злочинність»: вендори, покупці й адміністратори нелегальних торгових сайтів у DarkNet; кримінальні провайдери послуг із незаконної анонімізації прихованого хостингу; «грошові мули» і «конверт центр» на території не тільки країн ЄС, а й тих, що обслуговують громадян ЄС; експерти, розробники і програмісти, що сприяють використанню біткоїнів і інших віртуальних валют з метою кримінальних обмінних операцій, відмивання грошей і платіжних операцій, пов'язаних із будь-якими видами фінансування тероризму [53, 300].

Більшість кримінальних інструментів і послуг може бути використана в найрізноманітніших сферах злочинної діяльності.

Відповідно, викриття і припинення діяльності злочинних мереж, що займаються виготовленням програмних інструментів і надають послуги з їх використанням в інтересах інших злочинних груп, дасть змогу протидіяти кіберзлочинності.

Ефективними шляхами щодо удосконалення системної протидії організованій злочинності у сферах цифрової економіки мають стати: технічна антивірусна підтримка правоохоронців, яка включає регулярне оновлення ліцензованого програмного забезпечення, криміналістичної техніки; залучення нових ІТ-спеціалістів до підрозділів відповідних правоохоронних органів; міжнародна цифрова інтеграція, унормування на правовій основі інформаційного обміну, узгодження понятійного апарату

щодо цифрової економіки та її складників; узагальнення та практичне забезпечення поширення кращих практик європейського досвіду у країнах з розвинутою цифровою економікою у сфері протидії злочинності у цій площині; управління ризиками цифрової безпеки в економічній сфері на рівні світової інтеграції, держави, окремих галузей, приватного сектора, підприємств, які мають стратегічне значення для держави.

Цифрова економіка активно працює майже у всіх сферах життєдіяльності, зокрема у хмарних технологіях, Інтернет-банкінгу, у сфері придбання товарів з використанням смартфона, он-лайн консультації тощо. Наявна нормативна база не може забезпечити належний рівень протидії технологічним злочинам. На цьому тлі чисельність скоєних злочинів у сфері ІТ-технологій постійно зростає. Враховуючи викладене, видається доцільним сконцентрувати увагу на таких актуальних питаннях комплексної протидії організованій злочинності у сфері цифрової економіки. Спільний характер проблем протидії злочинності у сфері цифрової економіки як в Україні, так і за кордоном дозволяє зробити висновок про необхідність акумуляції та аналізу позитивного досвіду зарубіжних країн у цій площині.

Злочинність у сфері цифрової економіки має транскордонний характер, а тому заходи щодо протидії такій злочинності передбачають налагодження, перш за все, ефективного міжнародного співробітництва організаційно-правового та технічного характеру.

До ефективних засобів протидії злочинності у сфері цифрової економіки можна віднести: перманентну модернізацію програмного забезпечення комп'ютерних систем правоохоронних органів; суцільну інтеграцію заходів посилення інформаційної безпеки на основі новітніх розробок та впровадження сучасних систем захисту інформації; створення відповідної нормативно-правової бази, здатної забезпечити протидію сучасним кіберзагрозам [53, 301].

По-перше, як на міжнародному, так і на національному рівнях доцільно розробити універсальні підходи до нормативного врегулювання

цифрової економіки, оскільки різні країни світу на власний розсуд тлумачать базові поняття та їх ознаки (блокчейн, криптовалюта тощо). Наприклад, у сучасному світі існує понад 3 тисячі різноманітних криптовалют, проте відсутнє єдине їх розуміння, не визначено статус відповідних криптобірж, де вони продаються та купуються.

По-друге, доцільно використовувати можливості блокчейн-технологій для розслідування злочинів в Інтернет просторі, що передбачає налагодження конструктивного діалогу між правоохоронними органами та криптовалютними компаніями з метою запобігання та протидії злочинній діяльності у блокчейн-платформах. Встановлення причетності використання блокчейн-технологій під час скоєння злочинів певними особами можливо лише за умов вилучення правоохоронцями комп'ютерної техніки або мобільних телефонів, на які встановлено відповідне програмне забезпечення.

По-третє, повинні активно впроваджуватися принципи електронного документообігу, що передбачає утворення єдиного середовища довіри з метою забезпечення учасників цифрової економіки засобами довірених цифрових дистанційних комунікацій. Крім того, з метою стимулювання впровадження цифрової економіки у сфері інтелектуальної власності має бути розроблено порядок цифрового обігу об'єктів інтелектуальної власності у тому числі з метою боротьби з «патентними тролями».

По-четверте, у нашій країні працює 4 тисячі ІТ-компаній і понад 110 R&D центрів всесвітньо відомих міжнародних компаній. Оскільки ключовою метою діяльності правоохоронних органів є боротьба з постачальниками кримінальних цифрових послуг та відповідних інструментів, то доцільним є створення відповідного реєстру таких постачальників, які мають сумнівну репутацію, зокрема ІТ-компаній, інших суб'єктів господарювання, що дасть змогу певним чином контролювати ситуацію у цій сфері.

Слушно вказує В.П. Поїзд, що декриміналізація мережі Інтернет, у тому числі мінімізація можливостей її використання як складника інфраструктури злочинності, вимагає формування правової основи

здійснення фінансових, податкових та господарських операцій через мережу Інтернет; розроблення інституційної основи контролю за національним сегментом мережі Інтернет; розроблення принципів, тактичних прийомів та належне кадрове забезпечення оперативного обслуговування національного сегменту мережі [64, 309].

Висновки до розділу 3.

Попередження економічної злочинності – організована цілеспрямована діяльність як держави загалом, так і правоохоронних органів зокрема у напрямі впливу на певну категорію осіб, груп та об'єднань задля ліквідації причин та умов економічної злочинності. Попередження економічної злочинності необхідно розглядати як цілісну соціальну систему, що пов'язана із діяльністю адміністративних органів влади, громадських утворень та окремих фізичних осіб, яку певною мірою координують правоохоронні органи з метою усунення детермінант даного виду злочинності.

Одним з найефективніших способів попередження економічної злочинності – здійснення профілактичної роботи. Сьогодні факт здійснення профілактичної роботи залишається малопомітним, а правова регламентація профілактичної діяльності потребує законодавчого врегулювання. Нелегкі умови праці працівників органів кримінальної юстиції, відсутність належного державного фінансування, порівняно низька заробітна плата – чинники, що демотивують працівників поліції у здійсненні попереджувальної діяльності. Тому суттєва активізація впровадження заходів із попередження економічної злочинності вже давно є вимогою часу, невідкладною у процесі тотальної модернізації нашої країни.

Ефективними шляхами щодо удосконалення системної протидії організованій злочинності у сферах цифрової економіки мають стати: технічна антивірусна підтримка правоохоронців, яка включає регулярне оновлення ліцензованого програмного забезпечення, криміналістичної

техніки; залучення нових ІТ-спеціалістів до підрозділів відповідних правоохоронних органів; міжнародна цифрова інтеграція, унормування на правовій основі інформаційного обміну, узгодження понятійного апарату щодо цифрової економіки та її складників; узагальнення та практичне забезпечення поширення кращих практик європейського досвіду у країнах з розвинутою цифровою економікою у сфері протидії злочинності у цій площині; управління ризиками цифрової безпеки в економічній сфері на рівні світової інтеграції, держави, окремих галузей, приватного сектора, підприємств, які мають стратегічне значення для держави.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши ряд доктринальних підходів до тлумачення поняття «економічна злочинність», вважаємо найбільш вдалим визначення запропоноване А.М. Бойко. Автор вважає економічну злочинність таким видом злочинності, яка становить спричинену закономірностями розвитку суспільства кримінологічно-однорідну сукупність суспільно небезпечних і кримінально-караних проявів господарської діяльності, які посягають на механізм організації національної економіки і вчиняються, як правило, суб'єктами господарської діяльності – фізичними особами або службовими особами юридичних осіб – суб'єктів господарської діяльності – у процесі здійснення ними фактичної чи фіктивної господарської діяльності через порушення порядку її здійснення з метою отримання економічної вигоди [14, 81-82].

Відмінна риса економічних злочинів полягає в тому, що їх скоюють спеціальні суб'єкти – посадові і матеріально відповідальні особи, а не сторонні для об'єкта керування люди, включені в систему економічних відносин, на які вони посягають.

Під кримінологічно-однорідною сукупністю злочинів, яку охоплює економічна злочинність, розуміють: спільний об'єкт посягання; механізм організації національної економіки; загальну мету, притаманну всім злочинам – отримання економічної вигоди; мотивацію – корисливі мотиви чи інша особиста зацікавленість; особливість суб'єкта злочину – суб'єкт господарської діяльності або його службова особа у процесі здійснення господарської діяльності; вчинення злочинів у процесі господарської діяльності з порушенням порядку здійснення такої діяльності; детермінованість одними і тими ж соціальними чинниками, що входять у детермінуючий комплекс економічної злочинності.

На основі дослідження економічної злочинності як кримінологічного явища можна зробити певні висновки та узагальнення щодо визначення

поняття злочинів у сфері економіки з точки зору кримінально-правової науки.

Злочини у сфері економіки – кримінально карані діяння, які посягають на суспільно-економічні відносини та встановлений механізм господарювання.

Основні ознаки економічного злочину: а) передбачене кримінальним законодавством; б) учинене суб'єктом злочину; в) винне; г) суспільно небезпечне діяння; д) посягає на суспільно-економічні відносини та/або встановлений механізм господарювання. Відтак основними передумовами економічної злочинності в Україні є: кризове становище різних галузей економіки України, повільне, непослідовне й незавершене її реформування, системна корупція в країні, недосконале законодавче регулювання, тощо.

Детермінанти економічних злочинів можна поділити на політичні, економічні, правові, організаційно-управлінські та соціально-психологічні криміногенні фактори. Негативні тенденції економічної злочинності в Україні значно посилюються завдяки впливу низки економічних, соціальних і політичних детермінант, безпосередньо пов'язаних із наявністю збройного конфлікту на сході України.

Аналіз поточних кількісних і якісних показників економічної злочинності та порівняння з відповідними даними за попередні роки загалом засвідчують наявність низки негативних тенденцій у поширенні економічних злочинів в Україні. Хоча відповідно до офіційної статистики частка економічних злочинів у структурі злочинності в нашій державі становить лише 6 %, прямі та непрямі збитки від них становлять мільярди гривень щорічно.

Одна з істотних причин вчинення фінансово-економічних злочинів – наявність високого ступеню фінансових ризиків та недостатнє на них реагування як з боку держави, так і з боку учасників фінансових відносин.

Основні характеристики, які набула організована злочинність за останні роки в Україні:

- широке використання комп'ютерної техніки, засобів мережі Інтернет для здійснення організованої злочинної діяльності;
- здійснення організованої злочинної діяльності під «прикриттям» легальних підприємницьких, банківських структур;
- використання схем навмисного доведення до банкрутства з подальшим викупом;
- прагнення отримати контроль над найбільш прибутковими сферами економіки;
- широке використання недоліків у чинному законодавстві з метою розробки і використання зі злочинною метою схем, особливо у бюджетній сфері.

У нашому дослідженні зміст організованої економічної злочинності визначається, зокрема, як нелегального, тобто такого, що знаходиться поза законом, соціального інституту, що відкрито змагається з легальними державними інститутами, що є його сутністю і загальносуспільною небезпекою для економіки країни.

Сьогодні, з огляду на стрімке поширення у глобальному вимірі інформаційних та телекомунікаційних мереж, техніко-технологічний розвиток, актуальним є питання розвитку цифрової економіки. Однак, суцільний розвиток цифрових технологій також є однією з причин збільшення масштабів тіньової економіки, оскільки поряд із розвитком сучасних технологій виникають нові можливості для зростання «цифрової злочинності». У зв'язку з цим, виникає необхідність вирішення наступних питань. По-перше, традиційна правоохоронна діяльність організаційно повинна бути істотно переформатована шляхом посилення оперативного інформаційного співробітництва та взаємодії між різними правоохоронними органами за умов розширення механізмів координуючого управління такими органами. По-друге, є нагальна потреба у формуванні відомчих і міжвідомчих правоохоронних інформаційних мереж для спільних дій, погоджених за цілями, а не за результатами. По-третє, доцільно розвивати

застосування в правоохоронній діяльності цифрових джерел доказів, загальних (мережевих) цифрових джерел оперативної інформації, інформаційних реєстрів. По-четверте, доцільно переглянути підходи до регламентації конфіденційності інформації про оперативну обстановку, відкривши до неї мережевий розподілений узгоджений доступ різних правоохоронних органів, які у рамках компетенції здійснюють боротьбу зі злочинністю у сфері цифрової економіки.

Аналіз наукових праць зарубіжних вчених дозволяє вказати на визначення корупційної злочинності як сукупності злочинів, диспозиції кримінально-правових норм про які містять ознаки корупції. Корупція – це явище «підкупу-продажності», коли один суб'єкт, який займає певне службове становище, наділений повноваженнями, підкуповується іншим суб'єктом заради того, щоб відповідне службове положення та повноваження були використані в інтересах сторони, яка здійснює підкуп.

Попередження економічної злочинності – організована цілеспрямована діяльність як держави загалом, так і правоохоронних органів зокрема у напрямі впливу на певну категорію осіб, груп та об'єднань задля ліквідації причин та умов економічної злочинності. Попередження економічної злочинності необхідно розглядати як цілісну соціальну систему, що пов'язана із діяльністю адміністративних органів влади, громадських утворень та окремих фізичних осіб, яку певною мірою координують правоохоронні органи з метою усунення детермінант даного виду злочинності.

Одним з найефективніших способів попередження економічної злочинності – здійснення профілактичної роботи. Сьогодні факт здійснення профілактичної роботи залишається малопомітним, а правова регламентація профілактичної діяльності потребує законодавчого врегулювання. Нелегкі умови праці працівників органів кримінальної юстиції, відсутність належного державного фінансування, порівняно низька заробітна плата – чинники, що демотивують працівників поліції у здійсненні попереджувальної

діяльності. Тому суттєва активізація впровадження заходів із попередження економічної злочинності вже давно є вимогою часу, невідкладною у процесі тотальної модернізації нашої країни.

Ефективними шляхами щодо удосконалення системної протидії організованій злочинності у сферах цифрової економіки мають стати: технічна антивірусна підтримка правоохоронців, яка включає регулярне оновлення ліцензованого програмного забезпечення, криміналістичної техніки; залучення нових ІТ-спеціалістів до підрозділів відповідних правоохоронних органів; міжнародна цифрова інтеграція, унормування на правовій основі інформаційного обміну, узгодження понятійного апарату щодо цифрової економіки та її складників; узагальнення та практичне забезпечення поширення кращих практик європейського досвіду у країнах з розвинутою цифровою економікою у сфері протидії злочинності у цій площині; управління ризиками цифрової безпеки в економічній сфері на рівні світової інтеграції, держави, окремих галузей, приватного сектора, підприємств, які мають стратегічне значення для держави

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жеребкін В.Є. Логіка: підручник. Київ: Знання, 2008. – 255 с.
2. Матусовский Г.А. Экономическая преступность: криминалистический анализ. Харків : Консум, 1999. 312 с.
3. Кальман О.Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми : монографія. Харків: Гімназія, 2003. 252 с.
4. Боднарчук Р. Поняття економічної злочинності у вітчизняній літературі. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XII регіональної науково-практичної конференції*. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету ім. І. Франка, 2006. 512 с.
5. Кудрявцев В.Н. Криминология : ученик. М. : Юристь, 1999. 476 с.
6. Коваленко В.В. Профілактика економічної злочинності в Україні: концептуальні засади, організаційно-правові основи, проблеми управління : монографія. Харків: Видавництво Національного університету внутрішніх справ, 2004. 420 с.
7. Zawlocki Robert. Prawo karne gospodarcze / Robert Zawlocki. Warszawa : Wydawnictwo C.H. Beck, 2007. 474s.
8. Навроцький В.О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р.). Київ: Атіка, 2001. 272 с.
9. Криминология: приглашение к дискуссии : монографія. Луганск : РИО МВД, 2000. 318с.
10. Бойко А.М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-криминологічне дослідження) : монографія. Львів: видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 380 с.

11. Гуцалова К. Кримінологічне визначення поняття та ознак економічної злочинності: проблемні питання. *Юридичний журнал*. 2004. № 11 (29). 128 с.
12. Криминология : учебник для юридических вузов. Москва: НОРМА-ИНФРА, 1999. 784 с.
13. Лунеев В. В. Курс мировой и российской криминологии : учебник. В 2. Т. II. Особенная часть. Москва: Юрайт, 2011. 872 с.
14. Бойко А. М. Теорія детермінації економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2009. 492 с.
15. Озерський І. В. Економічна злочинність (поняттєво-правовий та психологічний аналіз). *Економіка. Фінанси. Право*. 2004. № 11. С. 22-27.
16. Ватаманюк З.Г. Економічна теорія: макро- і мікрое- економіка. Київ: Альтернативи, 2003. 606 с.
17. Юрій С.І. Економічна теорія: політична економія. Київ: Кондор, 2009. 604 с.
18. Шульженко Ф.П. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері економіки: навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2003. 171 с.
19. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001 .№2(25). Ст. 131.
20. Юртаєва К.В. Сучасні тенденції економічної злочинності в Україні. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2(19). С.109-119.
21. Коментар Національного банку України щодо зміни реального ВВП у 2017 році. *Національний банк України*: .URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=66364139&cat_id=558 (дата звернення: 01.09.2019).
22. Ромен О. Рік системі «ProZorro»: 1001 можливість обдурити систему. URL: https://www.pwc.com/ua/uk/press-room/assets/gecs_ukraine_ua.pdf (дата звернення: 01.09.2019).

- 23.Індекс соціального розвитку 2017. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/2017> (дата звернення: 01.09.2019).
- 24.Рівень безробіття в Україні. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/footerlinks/newsroom/deloitte-research/social-progress-index.html> (дата звернення: 01.09.2019).
25. Дем'яненко Л. Приватизація стратегічних підприємств: піар-хід чи реальні інвестиції. URL: http://nbuvipar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1970:privatizatsiya-strategichnikh-pidpriemstv-2&catid=157&Itemid=499 (дата звернення: 01.09.2018).
- 26.Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 // База даних «Законодавство України»/ Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 11.10.2019).
- 27.Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень – грудень 2017 р. // Генеральна прокуратура України : офіц. сайт. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення: 21.09.2019).
- 28.Мельник В., Гаруст Ю. Як в Україні карають за економічні злочини. Іскра. URL:<http://iskra.kiev.ua/iskra.html?act=article&id=18371> (дата звернення: 01.10.2019).
- 29.Звіт про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, установах, організаціях за видами економічної діяльності за січень – грудень 2016 р. // Генеральна прокуратура України : офіц. сайт. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112757&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення: 11.09.2019).
- 30.Звіт про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, установах, організаціях за видами економічної діяльності за січень –

- грудень 2017 р. // Генеральна прокуратура України : офіц. сайт. URL: [https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113285&libid=100820&c=edit & _c=fo](https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113285&libid=100820&c=edit&_c=fo) (дата звернення: 11.10.2019).
- 31.Звіт про протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, за 12 місяців 2017 р. // Генеральна прокуратура України : офіц. сайт. URL:https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113279&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення: 11.10.2019).
- 32.Звіт про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями за січень-грудень 2017 р. // Генеральна прокуратура України: офіц. сайт. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113287&libid=100820 (дата звернення: 11.10.2019).
- 33.Мельничук Т. В. Ціна економічної злочинності: проблемні аспекти визначення та застосування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2013. № 5. С. 189–193.
- 34.Кулініч О. М. Економічні механізми боротьби з відмиванням грошей: українські завдання в контексті міжнародного досвіду : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.05.01. Київ, 2006. 19 с.
- 35.Коваленко В. В. Фінансові ризики та шляхи їх мінімізації. Правовий аспект: монографія / за ред. А. Т. Ковальчука. Київ: Знання, 2011. 319 с.
- 36.Маслій І.В. Інституційний механізм протидії криміналізації економіки: кримінологічне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса. 2015. 229с.
- 37.Криминология : учебник/ под. общ. ред. А. И. Долговой. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма : Информа-М, 2010. 1008 с.
- 38.Шелест В. В. Тіньові фінансові операції: види та шляхи запобігання. *Актуальні проблеми економіки*. 2007. №3. С. 190-195.

39. Мельничук Т. В. Організовані форми злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері : монографія. Одеса. : Фенікс, 2010. 246 с.
40. Міловідов Р. М. Загальна оцінка ефективності вітчизняної кримінально-правової протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* Одеса, 2009. С. 173-176.
41. Кузьмін Р. Р. Перекриття каналів легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, як складова господарсько-правового механізму запобігання економічній злочинності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2011. № 2. С. 77-83.
42. Гуторова Н. О. Проблеми відповідальності за фінансові злочини, вчинені організованими групами. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2000. № 12. С. 3-6.
43. Репецкая А. Л. Организованная преступность. Теневая экономика. Криминальный рынок. Москва: Юрлитинформ, 2010. 192 с.
44. Киданов Р. В. Организованные формы экономической преступности: URL: <http://referati.me/prestupleniya-ekonomicheskie/organizovannyye-formyi-ekonomicheskoy.html>. (дата звернення: 11.10.2019).
45. Маслий И. В. Криминологическая характеристика финансово-экономической организованной преступности (на основе уголовного законодательства Украины и России). *Legae. Noiembrie.* 2014. С. 56-59.
46. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання : монографія. Держ. наук.-дослід. ін-т МВС України. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 288 с.
47. Бойко А. Організована економічна злочинність у період переходу України до ринкової економіки. *Вісник Львівського університету. Серія юридична.* Львів, 2008. Вип. 46. С. 169-177.

48. Користін О. Є. Організована економічна злочинність в Україні: сучасний стан і стратегія протидії. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 78–88.
49. Медведєв В. С. Психологія злочинної діяльності : навч. посіб. Київ: Атіка, 2012. 204 с.
50. Бова А. Організована злочинність за умов глобалізації URL: http://www.universum.lviv.ua/archive/journal/2002/bova_7.html. (дата звернення 15.10. 2019).
51. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (дата звернення 15.10. 2019).
52. В Україні запрацювала Координаційна рада з розвитку цифрової економіки та суспільства. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2493487-v-ukraini-zpracovala-koordinacijna-rada-z-rozvitku-cifrovoi-ekonomiki.html>. (дата звернення 15.10. 2019).
53. Гребенюк М., Черняк А. Проблеми протидії організованій злочинності у сфері цифрової економіки. *Підприємництво, господарство і право*. №3. 2019. 297-303.
54. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Харків: Право, 2013. 424 с.
55. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 49. Ст. 2056.
56. Дарноптих Г. Ю. Службова злочинність у сфері економіки як системна внутрішня загроза економічній безпеці держави. *Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарської діяльності : матеріали наук.-практ. семінару*. Київ: Юрінком Інтер, 2004. С. 29-32.

57. У справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень законів України «Про засади запобігання та протидії корупції», «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» (справа про корупційні правопорушення та введення в дію антикорупційних законів) : рішення Конституційного Суду України від 6 жовтня 2010 р. № 21-рп/2010. *Офіційний вісник України*. 2010. № 80. Ст. 2835.
58. Олійничук О.І. Правові основи протидії економічній злочинності: навч. посіб. Тернопіль: ФОП Шпак В.Б., 2016. 241 с.
59. Ревак І.О., Охримович М.М. Попередження економічної злочинності як невід'ємна складова ефективної роботи працівників органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія економічна. 2012. Вип. 1. С. 111-117.
60. Надвірнянська Н.М. Заходи протидії корисливій злочинності в контексті сучасної кримінологічної політики України. *Юридичний науковий електронний журнал*. №1. 2018. С.189-183.
61. Нікітін Ю.В. Особливості запобігання та протидії економічній злочинності як дестабілізуючого чинника економічної безпеки держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 5. С. 139-145.
62. Рогозін С.М. Попередження економічної злочинності. *Митна справа*. 2013. № 4. С. 17-22.
63. Ляшенко В.І., Вишневецький О.С. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку : монографія. Київ, 2018. 252 с.
64. Поїзд В. П. Високі інформаційні технології як складова сучасної економічної злочинності. *Форум права*. 2013. № 4. С. 306-310. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_53.pdf.